

# *Interesi Kosova*

*Glasovi birača*



ODELJENJE ZA DEMOKRATIZACIJU

*Urednici*

Mauro Arrigoni  
Julie Broadbent  
Hannelore Valier

*Prevod na albanski i korektura*

Blerim Beriša  
Elton Lelo

*Prevod na srpski i korektura*

Emina Aliu  
Tatjana Matić

*Dizajn*

Nona Reuter

*Fotografije*

Lubomir Kotek



# Predgovor

**M**andat Misije OEBS-a na Kosovu jeste da podrži razvoj demokratskih struktura koje predstavljaju zajedničke interese svih etničkih grupa na Kosovu. Izbori za opštu Skupštinu, u novembru ove godine biće korak napred na putu Kosova u pravcu demokratije i sjajna prilika za ljude da sami odlučuju o svojoj sudbini i da razviju kulturu ispravne vladavine.

Političke partije i organizacije građanskog društva dobijaju stalnu pomoć od OEBS-ovog odeljenja za demokratizaciju, kako bi proširili organizacijske mogućnosti i povećali svoje političke i društvene mogućnosti zastupanja demokratskih promena. Ova brošura je deo angažovanja Odeljenja na uključivanju građana u politički život i eventualno radi povećanja odgovornosti političkih i administrativnih lica, prilikom donošenja odluka. Mi smo ubeđeni da su aktivno učestvovanje građana u političkim raspravama i u procesu odlučivanja sastavni deo svake demokratije. Oslanjajući se na ovo cilj ovog izveštaja je da skrene pažnju političarima, građanskom društvu i široj javnosti o interesima ljudi na Kosovu i da podstakne političare da odgovore zahtevima svojih birača i preuzimu odgovornost.

Prošle godine, tokom izborne kampanje za opštinske izbore, slična brošura je uspešno upotrebljena za podsticanje dijaloga političara i izbornog tela. Verujemo da će i ovaj izveštaj doprineti tome da buduće vodje razumeju zahteve zajednica.

Važno je da su vladajuće strukture Kosova svobuhvatne i da zastupaju zahteve različitih zajednica. Iskreno se nadamo da će svi ljudi Kosova, koji imaju pravo glasa, 17. novembra 2001, putem glasaških listića izraziti svoju pripadnost Kosovu i time učestvovati u stvaranju istinski demokratskog Kosova “u kom sve zajednice i svaki pojedinac mogu živeti u miru”.



**Ambasador Daan Everts**  
*DSRSG*  
Šef Misije OEBS-a na Kosovu



# Sadržaj

Uvod	vii
Prioriteti	xi
1. Red i Zakon.	1
2. Obrazovanje, nauka i tehnologija	5
3. Zdravstvo	10
4. Kosovski zaštitni korpus	14
5. Ekonomska i finansijska politika.	16
6. Pravilno upravljanje, ljudska prava i ravnopravne mogućnosti	20
7. Mladi i sport	23
8. Zaštita životne sredine	27
9. Prava zajednica i njihovih članova.	30
10. Kultura	33
11. Rad i Socijalno staranje.	35
12. Unutrašnja i spoljna trgovina, industrija i ulaganja.	39
13. Razvoj odnosa sa euro-atlanskom zajednicom.	41
14. Poljoprivreda, šumarstvo razvoj sela	43
15. Porodica, problematika polova i maloletnici	45
16. Transport, pošta, telekomunikacije i informativne tehnologije	47
17. Administrativne i operacione aktivnosti carina.	49
18. Lokalna administracija	50
19. Turizam	51
20. Budućnost Kosova.	52
Priznanje	55



# Uvod

*“Ovo je odlično, ali da li će oni slušati naše glasove?”*

*“Nadam se da će naši predlozi uticati na sadržaj njihovih rasporeda”!*

Studenti iz Skenderaja/Srbice

17. novembra 2001. godine ljudi sa Kosova će glasati za prvu demokratski izabranu Skupštinu na nivou celog Kosova. Ustavni okvir za privremenu samoupravu, objavljen 15. maja 2001. na osnovu uredbe UN-a, br. 2001/9, objašnjava ulogu i odgovornost budućeg vladajućeg tela Kosova.

U svetlu ovo je i izrađena brošura o interesima Kosova. To nije samo pregled mišljenja ljudi na Kosovu, već pre i početak praktikovanja demokratije. Jedan od glavnih ciljeva ovog projekta je da se ljudima predoče njihove političke i društvene odgovornosti u građanskom društvu i predstavi aktivna uloga građana u sprovođenju njihovih građanskih prava i dužnosti, što doprinosi demokratskom procesu.

Brošura Interesi Kosova /Glasovi birača ima nameru da podstakne političke partije i kandidate u fokusiranju na pitanja od interesa u izborima, kao i ohrabrivanje birača da računaju na svoje izabranike. Zamišljeno je da političke partije mogu da koriste ove informacije kao sredstva za vođenje kampanje, baš kao i za vođenje rasprava i izbornih debata između partija i građana. Osim što će kandidati, civilne grupe i građani koristiti ovu brošuru tokom izborne kampanje, ona takođe građanima predstavlja i sredstvo koje im pomaže u prosuđivanju koliko se akcije izabranih predstavnika slažu sa zahtevima ljudi.

Interesi Kosova/Glasovi birača, je izveštaj, koji se zasniva na 28 nadležnosti buduće Vlade. Brošura istovremeno predstavlja, rečima i statistički, prioritete izbornog tela na Kosovu; ona daje detaljan pregled oblasti u kojima bi, po mišljenju javnog mnjenja, izabrani predstavnici trebalo da ulože najviše napora. Unutar svakog poglavlja, pored komentara ljudi sa Kosova, nalaze se neke detaljne činjenice koje se odnose na neka od razmotrenih pitanja.

Tokom više od sto sastanaka, službenici OEBS-ovog odeljenja za demokratizaciju su razgovarali sa više od 1300 ljudi sa Kosova. U cilju obezbeđivanja jednake zastupljenosti različitih vrsta ljudi, kao učesnici sastanaka, pozvani su pripadnici svih nacionalnih zajednica, svih socio-ekonomskih grupa, baš kao stanovnici gradskih i seoskih sredina, muškarci i žene, mladi i stari. Na svakom sastanku, predavač bi, najpre, ukratko predstavio Ustavni okvir, i njegove veze sa prvim izborima na nivou celog Kosova još od rata, u proleće, 1999. godine. Odgovarajući na različita pitanja, predavač je naglasio važnost građanskog učešća, ne samo na izborima, već i u političkoj debati uopšte.

Učesnicima je objašnjeno da je svrha sastanaka pružanje mogućnosti samim

učesnicima da budućim liderima izraze svoje interese i proritete, a koji spadaju pod nadležnost Ustavnog okvira. Svaki sastanak je bio podeljen na dve jasne celine, jedna za iznošenje njihovih interesa, a drugi za diskusiju. Kako bi se istakli interesi pojedinaca, učesnici su zamoljeni da popune upitnik, koji je nudio dvadeset osam, kratko objašnjenih, nadležnosti, navedenih u Ustavnom okviru. Učesnici su zamoljeni da navedu svojih deset oblasti od interesa, vrednujući ih od 1 do 10, sa isticanjem jedne kao navažnije. Tarženo je od ljudi da razmisle o svoja tri prioriteta. Morali su da napišu šta predstavlja posebne interese, koje akcije bi voleli da vide i šta je željeni rezultat. Predavači su nakon toga pregledali sve upitnike, zbrajajući ukupan broj poena dodeljen svakom interesu, izdvajajući 5 najvažnijih stvari iz grupe. O ovim prioritetima se zatim ragovaralo na sastanku.

U opšte, atmosfera na sastanku je bila pozitivna i većina ljudi su bili voljni da izraze svoja mišljenja. Šta više, čulo se i mnoštvo komentara, predloga, koji su pokazali da javnost pozdravlja priliku za promovisanju svojih ideja. Postojala je nada da bi političari preuzeli na razmatranje njihove komentare. Najveći broj sastanaka je bio vođen u živoj i konstruktivnoj atmosferi. Na nekim od sastanaka sa članovima nealbanskih nacionalnih zajednica, bilo je teških i zanimljivih diskusija, pošto su učesnici iskoristili priliku da izraze svoje nezadovoljstvo međunarodnom zajednicom, kao i da objasne situacije u svojim opštinama.

U brošuri su navedeni komentari 20 najvažnijih stvari, a koje nam je javnost saopštila tokom sastanaka. Redosled prioriteta je uticao na redosled poglavlja i može se videti i kao statistika na strani xi. poruka prioriteta je sasvim jasna: svi ljudi sa Kosova visoko rangiraju red i zakon, zdravstvo i školstvo. U stvari, ovo su tri najvažnije stvari, osim za sastanke sa nealbanskim zajednicama, na kojima je pre ove tri stvari, najvažnija bila prava zajednice. Za većinu nealbana, pravo zajednice je osnovna stvar od interesa, koja služi kao osnova za njihov napredak u ostalim oblastima. za stanovnike Kosova, očigledno je da je rast građanskog društva neophodan kako bi se građani usmerili ka stabilnoj budućnosti. Ovo jedino može biti urađeno kroz obrazovanje u kom ljudi poštuju i slažu se da žive po ustaljenim pravilima, izbegavajući konfuziju i kaos. Ono što sledi je kratak pregled deset najvažnijih pitanja o kojima se razgovaralo na sastancima.

Najviše rangovan prioritet je red i zakon. Ljudi Kosova veruju da su red i zakon preko potrebni, kao suštinska stvar u obezbeđivanju stabilnog Kosova, u kom miroljubivo i građansko društvo može da živi zajedno u harmoniji. Postoji jedna osnovna razlika u pristupu pitanjima reda i zakona među zajednicama. zajednica kosovskih Albanaca povezuje red i zakon sa koracima ka ostvarivanju težnje zajednice ka nezavisnosti Kosova. Međutim, za nealbansku zajednicu, red i zakon predstavljaju obezbeđivanje veće stabilnosti Kosova, što će im, za uvrat, omogućiti veću slobodu kretanja i sigurnost. Red i zakon za nealbansku zajednicu na Kosovu znači preduslov za obezbeđivanje poštovanja njihovih prava. svi ljudi Kosova su zabrinuti zbog porasta kriminala i posledica na društvo, posebno na mlade, kao i zbog socio-ekonomskih posledica. Stalno je isticano da bi povećanje nadležnosti Kosovske policijske službe, kao i rad na obezbeđivanju većeg broja ekonomskih pogodnosti, sprečio razvoj kriminala. Siromašna ekonomija vodi nezaposlenosti, čija je posledica i sve to predstavlja krug koji treba izbrisati.



Školstvo, nauka i tehnologija su drugi po važnosti. Jako je ubeđenje da dobro školovano stanovništvo može da doprinese stvaranju produktivnijeg i dobro organizovanog društva. Problem sa kojim se ljudi suočavaju jeste nemogućnost pristupa dobrim nastavnim programima. Pre svega, to je tako zbog loših izvora, ali se isto tako diskutovalo i o stanju profesorskih plata i nastavnom planu za koji mnogi smatraju da je staromodan. Stanovnici seoskih oblasti i članovi nealbanskih enklava izrazili su svoju duboku zabrinutost zbog neuporedivo manjeg pristupa obrazovanju, u poređenju sa stanovnicima gradova.

Zdravlje je treći prioritet po redu. Svako ko je diskutovao o zdravstvu istakao je loše stanje usluga zdravstvene zaštite, što i jeste trenutno stanje. Nedostatak prostora, osnovne opreme, kao i nedostatak motivisanog osoblja, su teme koje su se stalno ponavljale na sastancima. Ljudi sa Kosova smatraju da je zdravstvena zaštita osnovna obaveza Vlade, te da treba hitno učiniti promene. Na sastancima su iznesene i optužbe o podmićivanju, često navodeći primer kako je bilo nemoguće dobiti lekove u državnoj bolnici, ali je isti lekar imao te lekove u svojoj privatnoj klinici. Slično obrazovanju, stanovnici seoskih oblasti i enklava su opisivali svoje poteškoće u pristupima osnovnoj medicinskoj zaštiti.

Kosovski zaštitni korpus (KZK) je četvrti prioritet po redu. O tome je prvo razgovarano samo sa albancima, koji su izrazili želju da KZK postane vojska Kosova. Diskusije i većina predloga su van nadležnosti Ustavnog okvira.

Finansijska i ekonomska politika stavljena je na peto mesto. Svi su se složili da je ekonomija bitna stvar od interesa. Najveća posledica siromašne ekonomije su katasrofalne posledice nezaposlenosti. Rešenje je podeljeno u dva pravca, državno vlasništvo nasuprot privatizaciji. Svi su delili mišljenje da je na politička neizvesnost na Kosovu sprečila inostrana ulaganja. Porezi, male pozajmice za malu privredu i inostrana ulaganja su bila tri glavna konkretna predloga za obnavljanje trenutno uništene ekonomije Kosova.

Dobra vladavina, ljudska prava i podjednake mogućnosti su zauzeli šesto mesto. Mnogi učesnici na sastanku zajednica smatraju da su svi ovi koncepti suštinski za demokratsko društvo. Jedan konkretan predlog je davanje većih mogućnosti ženama na radnom mestu. Profesionalna i ekonomska spremnost mogu da doprinesu dobrobiti društva. Članovi svih zajednica su se složili da je potrebno više transparentnosti u političkim procesima. Odgovornost izabраниh vođa i onih koji su na visokim administrativnim mestima, je jedan od neodložnih zahteva. Ljudi žele da znaju kako i zašto se donose odluke. Mnogi od njih su svesni da i sami mogu da odigraju ulogu, bilo kao individue ili u sklopu organizacija.

Omladina i sport svrstani su na sedmo mesto. U Ustavnom okviru ova pitanja su stavljena pod jednu nadležnost, što je često uticalo na preusmeravanje pažnje razgovora na sastancima. Najveća žalba je da nema dovoljno mesta ili aktivnosti namenjenih isključivo mladima. Većine populacije Kosova je starosti ispod 26 godina. Poruka je jasna, omladina traži da bude priznata, poštovana i uključena u razvoj društva.

Osma po redu je zaštita životne sredine. Kada društvo mora da se suoči sa ozbiljnim ekonomskim, političkim i društvenim problemima, zaštita okoline nikada nije primarni problem. Bilo kako bilo, političari bi trebalo da razmotre kako poboljšati trenutnu situaciju, pošto je sve više ljudi zabrinuto zbog količine

otpadaka na ulicama i zagađenosti vazduha i vode.

U suštini, prava manjina su na devetom mestu. Za nealbance ovo je najveći problem, koji oni stavljaju na vodeće mesto. Pravo zajednice predstavlja njihov najvažniji zahtev smatra se osnovom na kojoj treba da počivaju sve ostale nadležnosti. Ali i u albanskoj zajednici, ovo pitanje je pitanje od interesa, posebno ga mladi, u proseku, rangiraju kao njihov šesti prioritet, često veoma glasno zahtevajući podjednaka prava za sve zajednice na Kosovu.

Kultura se nalazi na desetom mestu liste prioriteta. Ljudi su zabrinuti radi nedostatka pogodnih mesta za organizovanje kulturnih zbivanja. Razlog zbog čega je ovo pitanje zauzelo relativno visoko mesto, jeste što ljudi u suštini poistovećuju kulturu sa rekreativnim aktivnostima. Mnogo ljudi su zadovoljni da podržavaju i promovišu "kosovsku kulturu", posebno u kontekstu rastuće globalizacije društva.

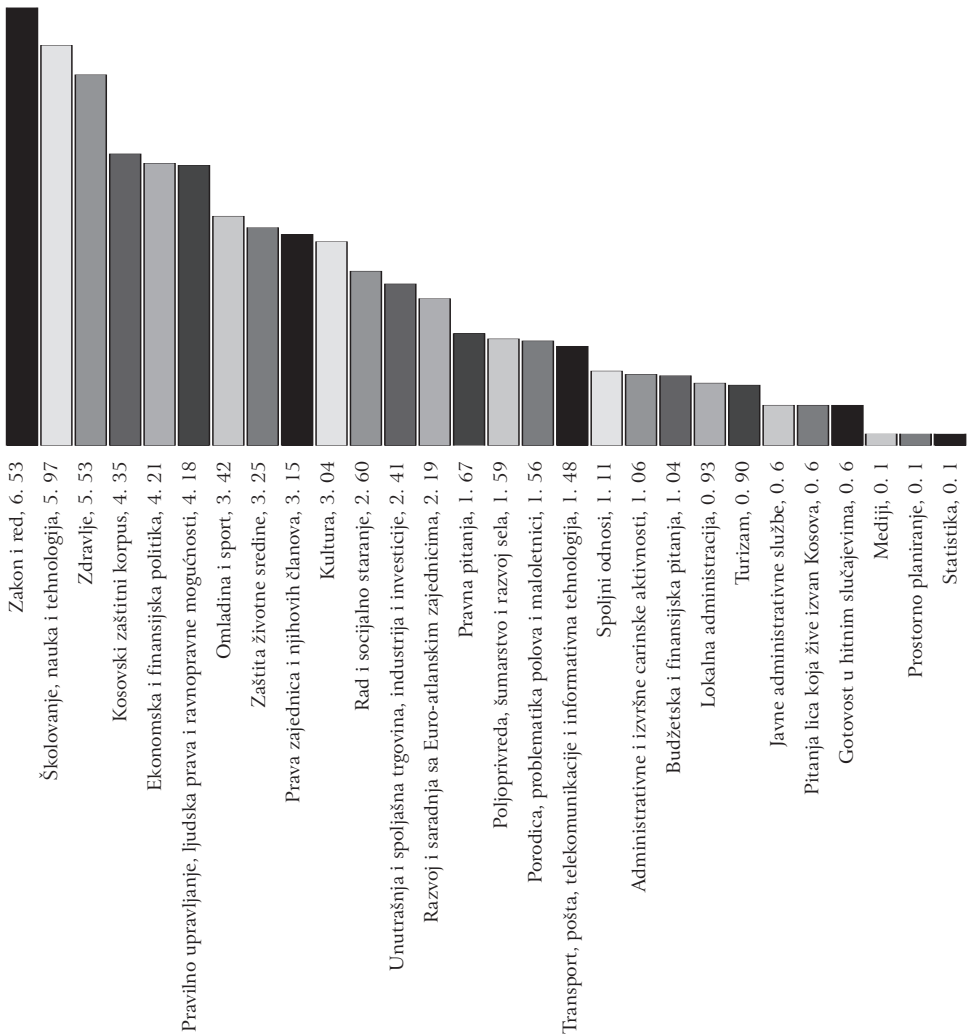
Komentari u ovoj brošuri su isključivo mišljenja ljudi sa Kosova i ne predstavljaju gledište OEBS-a ili urednika. Ova publikacija je izveštaj zasnovan na upitnicima i raspravama koje su razvile na sastancima zajednica i ne predstavljaju ozbiljnu studiju zasnovanu na naučnoj osnovi. U svakom slučaju, ova publikacija može se upotrebiti kao vodič u glavna politička interesovanja prosečnog građanina Kosova.

Sledi dvadeset osam odgovornosti, koje se pojavljuju u Ustavnom okviru:

1. Prava zajednica i njihovih članova
2. Finansijska i ekonomska politika
3. Budžetska i finansijska pitanja
4. Carinske administrativne i operacionalne aktivnosti
5. Unutrašnja i spoljašnja trgovina;industrija i investicije
6. Školstvo, nauka i tehnologija
7. Omladina i sport
8. Kultura
9. Zdravstvo
10. Zaštita okoline
11. Rad i socijalno starajne
12. Porodica, problemi polova i maloletnici
13. Transport, pošta, telekomunikacije i informatička tehnologija
14. Javne administrativne službe
15. Poljoprivreda, šumarstvo i razvoj sela
16. Statistika
17. Prostorno planiranje
18. Turizam
19. pravilno upravljanje, ljudska prava i ravnopravne mogućnosti
20. Pitanja lica koja žive izvan Kosova
21. Lokalna administracija
22. Pravna pitanja
23. Mediji
24. Pripravnost i hitnost
25. Spoljna saradnja
26. Razvoj Euro –atlanskih odnosa
27. Red i zakon
28. Kosovski zaštitini korpus

# Prioriteti

Tokom sastanaka, učesnici su dobili upitnik sa 28 oblasti odgovornosti iz Ustavnog okvira za privremenu samoupravu. Trebalo je da naznače 10 najbitnijih, slažući ih po važnosti. Tokom procesa procene važnosti, 10 poena je dodeljeno prvom na listi, 9 poena drugom, sve do desetog, koji je dobio 1 poen. Poeni 1316 upitnika, koliko je ispunjeno, sabrani su, kako bi se došlo do prosečnog rezultata (od 0 do 10) za svako pitanje.





## RED I ZAKON

*“Bez dobro struktuiranog sistema reda i zakona nema demokatskog razvoja.”*

Stanovnik Kosovske Kamenice

Red i zakon predstavljaju najvažniji interes za Kosovski narod. Sve zajednice ih ubrajaju među pet prioriteta. Međutim, poimanje reda i zakona, kao i razlozi zbog kojih se oni ubrajaju među prioritete, razlikuju se kod albanskih i nealbanskih zajednica. Za Albance, poštovanje reda i zakona je jedan od osnovnih uslova za normalno funkcionisanje društva. Poruka sa sastanaka Albanaca je prilično jasna – potrebni su strogi zakoni da bi se pravilno vladalo, kao i da je to jedini način za postizanje nezavisnosti. Red i zakon su prioritet za vođenje i funkcionisanje države, kao i za izgradnju zemlje. Srpska zajednica se slaže da su red i zakon osnovni uslov za dobro funkcionisanje društva, je na njihovim sastancima naglašeno da se, za postizanje stabilnosti, oni moraju poboljšati. Za sve nealbance red i zakon su viđeni kao mogućnost obezbeđivanja veće slobode kretanja i način sticanja garancija za poštovanje prava njihovih zajednica. Sve zajednice su izrayile jaku želju poboljšanjima u oblasti reda i zakona, kako bi stvorili mirno i harmonično društvo u kome ljudi mogu da žive slobodno i bez nasilja.

Postoji snažno osećanje da kada ima reda i zakona svako razume svoju ulogu i tada zajednica može da se razvija. Red i zakon je kamen temeljac stabilnog Kosova. “Veća je potreba za zakonom nego za hlebom. Potrebni su nam zakoni”, kaže jedan stanovnik Kline. Kada je uspostavljen red i zakon tada društvo može da se skoncentriše na rešavanje drugih stvari kao što su obrazovanje i društvo. Često ljudi govore o potrebi za jakim zakonskim osnovama na Kosovu. Rečeno je da je ovo od suštinske važnosti za stabilnost u regionu. Uverenje je da će red i zakon doprineti da Kosovo bude bez problema u budućnosti. “Bez reda i zakona nema mira i budućnosti za Kosovo. Sa dobrim zakonima i mirom Kosovo će ići u pravcu budućnosti”, veruje jedan stanovnik Kačanika.

### **Ekonomski razvoj**

Red i zakon su često na specifičan način povezani sa ekonomskim razvojem. “Red i zakon su preduslov za ekonomski razvoj”, kaže jedan građanin iz Peći.

Stanovnici smatraju da teška politička situacija odbija strane investitore i tako se nastavlja stanje nezaposlenosti. Jedna od posledica velikog broja nezaposlenih

Ljudi je i kriminal. i tako se loša situacija samo vrti u krug. Miroljubivo društvo, koje poštuje zakon, može da ima samo pozitivan efekat na razvoj ekonomije.

### **Sporadni efekti kriminaliteta**

Javnost je veoma zabrinuta zbog očigledno nezakonitog društva koje postoji na Kosovu i njegovog uticaja na slobodu i ljudska prava. U stvari, veruje se da samo vladavinom zakona društvo može da dostigne bolje poštovanje ljudskih prava i slobode. Da bi poboljšali druge životne probleme, ljudi bi, pre svega, trebalo da se osećaju slobodno i sigurno. trenutno preovlađuje mišljenje da kriminal dominira, te da je teško osigurati slobodno i demokratsko društvo, ukoliko ne postoje sposobne i delotvorne institucije koje bi zaštitile građaninje Kosova. Za nefunkcionisanje zakona, ljudi posebno krive nedostatak centralnog vladajućeg tela.

Jedna mladić iz Đakovice kaže “prostitucija, droga, trgovina ljudima i kidnapovanje ne prestaju. Kriminalci šetaju slobodno ulicama.” O svim ovim kriminalnim aktivnostima se raspravljalo na sastancima zajednica. Na jednom sastanku u Mališevu je diskutovano o očiglednom postojanju velike količine naoružanja. “Svo oružje bi trebalo predati, pošto nam trenutno nije potrebno, a nadam se da nam više neće biti potrebno”, rekla je jedna žena na ovom sastanku.

Zabrinjavajuće je da se kriminalna dela dešavaju, ali postoji i uverenje da policija dozvoljava da se ona dešavaju. Nepoštovanje zakona uzrokuje da korumpirane grupe preuzmu kontrolu nad značajnim poslovnim aktivnostima, vodeći tako društvo ka stanju bezakonja. Veruje se da samo određena društvena grupa uzrokuje glavne kriminalne probleme na Kosovu. Vlasnica jedne prodavnice iz Glogovca govori o porastu organizovanog kriminala o tome kako se od vlasnika radnjineprestano traži izvestan novac. Istaknuto je isto tako da nedostatak strogih zakona omogućava da Kosovo bude raskršće kriminala Balkana.

Grupa žena iz Glogovca smatra da je trenutna situacija, u kojoj se nalaze žene u ovoj oblasti, veoma zabrinjavajuća. One navode da je bilo nekoliko slučajeva silovanja i upotrebe nasilja nad ženama. “Devojke nisu sigurne na ulicama”, kaže jedna žena iz Đakovice.

Ljudi smatraju da je i upotreba droge novi problem. Sve zajednice su zabrinute zbog posledica koje to ostavlja na mlade generacije.”Situacija je uznemiravajuća, ništa nije urađeno po tom pitanju, dobićemo jednu nezdravu generaciju mladih”, kaže jedan stanovnik Kamenice.

Na nekim sastancima bilo je zahteva za povećanje zakona u vezi sa radnim mestom, posebno u cilju zaštite zaposlenih. “Radnici se tretiraju kao robovi”, kaže jedan student sa Univerziteta u Prištini. Ostali studenti ističu da ljudi na visokim položajima, šefovi i direktori često iskorišćavaju praznine u zakonima o radu za zloupotrebu svojih pozicija. U stvari neki studenti misle da zakonodavstvo treba da bude fokusirano na borbu protiv korupcije. “Treba sprečiti korupciju u velikim društvenim proizvećima kao što su bolnice, Elektrokosovo ili carine.” (mladić student)

### **Pravni Sistem**

Zajedničko mišljenje je da osuđeni kriminalci nisu adekvatno kažnjeni, te zato što pre treba usvojiti nove zakone koji bi regulisali ovaj problem. Redovno je isticano da policija treba ustanovi prioritete u svojim aktivnostima. Mnoge zajednice veruju da je policija više koncentrisana na saobraćajne prekršaje, nego

na mnogo ozboljnije slučajeve kriminala kao što je prodaja droge. Istaknuto je da je sudski sistem, koji dobro funkcioniše, osnova za slobodno društvo. Isto tako je rečeno da bi sudije i drugi autoritei čije je zanimanje povezano sa bezbednošću, trebalo da imaju veće plate, kako bi bili bolje motivisani, ali i kako bi se sprečila korumpiranost pravosudnih institucija.

Nezavisno sudstvo, koje treba da se uključi i jak žalbeni sistem, predstavljalo je često pominjanu stvar. Žena iz Vitine veruje da "Kriminalcima treba da sude međunarodne sudije". Sve zajednice zastupaju stav da treba preduzeti konkretnije akcije, kako bi se uklonile korumpirane sudije. Trebalo bi povećati broj međunarodnih sudija i javnih tužilaca, kako bi se dala podrška domaćim sudijama, koji ne samo da su pristrasni, već su često izloženi pretnjama od strane optuženih. "Međunarodne sudije bi trebalo da kontrolišu domaće", misli jedan stariji gospodin iz Srbije.

Jedan od predloga, koji se često čuo, bilo je povećanje odgovornosti i nadležnosti Kosovske policijske službe, ali ne samo početak procesa izgradnje kapaciteta. Smatra se da bi na taj način saradnja sa pojedinim zajednicama bila lakša. Često se čulo i da nedostatak adekvatnog zakonodavstva vodi ka neefikasnosti izvršnih organa. Pomenuta je i potreba za uvećavanjem primanja paralelno sa povećanjem njihovih autoriteta kao i potreba za dužom i poboljšanom obukom policajaca Kosovske policijske službe. Po mišljenju jednog advokata iz Kosovske Kamenice "Niska primanja policajca imaju negativan uticaj na njihovo izvršavanje dužnosti."

### **Sprečavanje kriminala**

Na jednom sastanku u Đakovici razgovarano je o sprečavanju kriminala u cilju stvaranja poverenja za budućnost. Obrazovanje je istaknuto kao jedno od najvažnijih faktora, više pažnje u školama bi trebalo posvetiti obrazovanju o društvenim posledicama kriminala, baš kao i ličnim posledicama koje se odnose na svakog ko čini kriminalne radnje. Posebno u vezi sa sprečavanjem upotrebe droge, jedan čovek iz Prištine predlaže da se i u školama uči o štetnim uticajima droge. Pomenut je i nedostatak institucija za lečenje zavisnih od droge.

### **Uloga pojedinca**

Neke zajednice su zabrinute zbog neshvatanja zakona i nedostatka informacija o zakonima koji se sprovode, bilo da je to jugoslovenski zakon ili pravila UNMIK-a. Istaknuta je i zbunjenost oko podele nadležnosti između KFOR-a, policije UNMIK-a i Kosovske policijske službe. "Ova zbunjenost mora da se razjasni", zahteva zemljoradnik iz Kosovske Kamenice. Kao što ističe i jedan Goranac iz Dragaša: "Mi ne poznajemo zakone koji se primenjuju".

---

## **Podaci o zakonu i redu**

---

- Do danas je diplomiralo 3. 845 Kosovske policijske škole, dok njih 267 pohađa šesnaesti kurs.
- Momentalno se na Kosovu nalazi 4. 384 policajaca UNMIK-a (Izveštaj CIMIC-a, jul 2001).
- Budžet za 2001. godinu doneće policijskim snagama moderna vozila i dati široku podršku u drugim službama (Kosovski budžet 2001)
- Nivo maloletničkog kriminala je još uvek nizak, ali je u porastu. Većina krimi-

nalnih radnji koje izvršavaju maloletnici od 14 do 18 godina su aktivi nasilja, krađe, ubistva i silovanja. Nasuprot strahovanjima odraslih, samo 5% krivičnih dela mladih je u vezi sa drogom. Tokom ove godine oko 50 mladih od 14 –18 godina lišeno je slobode (UNMIK/JIAS Odeljenje za socijalno staranje).

- Većina krivičnih dela učinjenih na Kosovu su, paljenje kuća (28%) agraivni napadi (20%), ubistva (13%), kidnapovanja(10%) i najčešća su u oblasti Prištine i Gnjilana (UNMIK-JIAS Odeljenja za socijalno staranje)
- Ukupan broj krivičnih dela u periodu između januara 2000. i juna 2001. godine iznosi 500 za jednu nedelju. (UNMIK –JIAS Odeljenja za socijalno staranje)
- U 2001. godini broj ubistava, paljevina i krađa kola je u opadanju, dok su krađe, provale i napadi u porastu. (UNMIK policija).
- Broj zatvorenih postepeno se povećava. Ukupan broj zatvorenih u junu 2001. iznosio je 624, što znači da na kraju leta zatvori ostati bez slobodnog prostora (izveštaj CIMIC 2001).
- Broj sudija i sudskih kancelarija će se povećati kada se stvore uslovi u Odeljenu pravde i zakonskog sistema. Planirano je da na kraju 2001. godine radi 52 suda. (Budžet Kosova 2001).





# OBRAZOVANJE, NAUKA I TEHNOLOGIJA

*“Bez dobrog školstava nećemo biti u situaciji da razvijemo ekonomiju, niti da služimo kao lideri.”*

Učiteljica iz Kačanika

Budućnost demokratije, ekonomije razvoja i opšte dobrobiti u modernom i građanskom društvu u direktnoj je vezi sa nivoom obrazovanja građana. Učesnici na sastancima su, rangirajući školstvo kao jedan od prioriteta, dokazali da su potpuno svesni ove suštinske odgovornosti. Buduća Vlada mora da uloži mnogo napora, kako bi poboljšali trenutno stanje u školstvu, za koje se smatra da je nezadovoljavajuće.

Školstvo je viđeno kao najbolje sredstvo individualnog i kolektivnog razvoja. Jedan Rom iz Gnjilana kaže: “Trgovina se može obaviti individualno ali za školstvo je potrebna Vlada.”

Željeni napredak i dostignuća u obrazovnom sistemu, takođe će doprineti prevazilaženju drugih socijalnih problema, poput nezaposlenosti ili kriminala. Učitelji imaju jedinstvenu priliku da učenike upoznaju sa osnovnim pravilima zajedničkog života, posebno radeći na emocionalnom aspektu dinamične grupe.

Bez školstva nema budućnosti

“Nedostatak školstva unazadio je stanovništvo i izgubljena je svest o tradiciji i veri”, ili “Školovanje je garancija za zaposlenje”, ili “Obrazovanje je jedini način putem kog Kosovo može da izgradi svoju budućnost”, često su ponavljana mišljenja sa sastanaka zajednica. Većina principa savremenog društva, poput poštovanja vladavine zakona ili ekonomskog razvoja, povezano je sa ispravnim funkcionisanjem školskog sistema. “Ako imamo zdravo školstvo, takođe imamo i zdravu državu. U suprotnom imaćemo društvo u kome vladaju nepoštovanje i kaos”, dodaje direktor škole iz Kosovske Kamenice.

Reforme, nastavne metode i oprema

“Uslovi školovanja ovde u Prištini nisu prihvatljivi “, misli jedan direktor škole. “Moramo da uvedemo nastavni plan, pošto je naš cilj da se pridružimo Evropi i zato nam treba da naši diplomci i diplome budu priznati u ostalim evropskim zemljama.”

Uprkos činjenici da ljudi smatraju da poteškoće u obrazovnom sistemu, potiču

iz mnogih problema, svesni su da je nivo profesionalnosti profesora veoma nizak. Nedostatak školske opreme, adekvatnih prostorija, naročito naučnih laboratorija i informatičke tehnologije, biblioteka, nameštaja i sportskih poligona izazivaju ozbiljnu zabrinutost.

“Procenu potreba bi trebalo izvršiti na opštinskom nivou, a zatim bi to trebalo proslediti centralnim vlastima, na kojima je da preduzmu neke konkretne korake”, objašnjava učitelj iz Đakovice.

U suštini, postoje dogovori da bi trebalo sprovesti osnovne reforme. Potrbno je poboljšati pedagoške i didaktičke sposobnosti profesora, lična primanja, kao i što je potrebno uvesti modernu opremu u škole, kako bi se postigle dinamičnije i ispravnije nastavne metode. “Potrebna je potpuna revizija nastavnog plana u srednjim školama i na fakultetima. Potrebo je nastaviti saradnju sa studentima evropskih univerziteta.”, predlaže žena iz Đakovice. Jedna devojka iz Prištine traži svim nastavnicima i profesorima da “smanje broj predmeta i veličinu predavanja. Preopterećeni smo, to je stari sistem školstva, te ga zato treba reformisati. Napravimo ga jednostavnijim i preciznijim.”

“Kako možemo da sprovedemo reforme ako nam nedostaje 70% prostora za organizovanje adekvatne nastave?”, pita jedan direktor iz Prištine i dodaje: “ako poredimo naš sistem školovanja sa zapadnjačkim modelima, napre bi trebalo normalizovati rasporede časova, tako da svaki učenik otpočne nastavu u 8 časova i završi u 16 časova, umesto da se radi u 3 smene.”

Stalan zahtev jeste da treba poboljšati uslove za nastavnike, pre svega povećanjem primanja. “Primanja nastavnika profesora su skoro na nivou socijalne pomoći”, kaže jedna žena iz Tuđevca. U takvim uslovima teško je, od nastavnika i profesora, tražiti više motivacije za rad, koji “zaista rade ne zbog novac, već zbog idealizma”.

### **Školstvo u seoskim oblastima**

“Svi stanovnici bi trebalo da imaju jednaka prava na školovanje na svim nivoima i na svom jeziku. Trebalo bi da postoji jedan plan i program za školovanje”, kaže jedan Goranac iz Globočice, u opštini Dragaš. U svim oblastima Kosova svako mora da dobije priliku da prođe kroz isti nivo školovanja. Kako kaže jedan mladić iz Dečana: “Buduća Skupština mora da preduzme sve mere radi kak bi obezbedili da školovanje u seoskim oblastima bude isto tako dobro kao i u gradskim sredinama.” Ustvari jedan broj roditelja u seoskim krajevima strahuje da nivo školovanja ne selu ne može biti tako dobar kao u gradu. Tako se oni boje da će njihova deca biti po strani ne samo zbog udaljenosti njihovih sela od najbližih gradova, već i zbog neusklađenosti u kvalitetu primljenog znanja. U seoskim sredinama, nedostatak izvora materijalnih sredstava je često razlog za brigu, posebno što se tiče srednjih škola. “Mladi su veoma često u situaciji da prekinu školovanje zbog nedostatka materijalnih sredstava radi pokrivanja dnevnih troškova za svakodnevna putovanja u grad”, kaže jedna majka iz Štimlja. U enklavama mladi ističu velike poteškoće za studiranje. Jedan student iz Zubinog Potoka žalio se zbog poteškoća prilikom pohađanja nastave: “Izbačeni smo sa Univerziteta i primorani da odemo u Srbiju gde nemamo ni elementarnih uslova za rad. Nemaopremu, kompjutere i drugu neophodnu opremu. Jedna devojka iz Kosovske Mitrovice koja je studirala u Prištini kaže: “Fakultet je sada u Blacu, pošto ne mogu da putujem često i veoma mi je teško da nabavim

potrebne knjige, verovatno neće završiti studije.”

Dodatne aktivnosti u školi i izvan nje, takođe su potrebne. “Školski sistem bi trebalo da podstakne roditelje da šalju svoju decu u školu”, smatra jedan Aškalijski iz Podujeva.

### **Pristup obrazovanju**

Zbog ograničenog broja studenata koji se mogu primiti na Univerzitet, prijemni ispiti nisu transparentni i u nekim slučajevima su neregularni. “Korupcija je veoma rasprostranjena, posebno u vreme prijemnih ispita”, priča jedan student iz Đakovice.

Pošto je školovanje osnovno pravo u društvu, svako bi trebalo da ima jednake mogućnosti i pristup sistemu obrazovanja, uključujući tu i studente sa specijalnim potrebama. “Činjenica da smo mi hendikepirani ne mora da znači da ne zaslužujemo školovanje”, kaže jedan mladić iz Šipova (Kosovska Mitrovica). U Đakovici jedan učenic je govorio o nedostatku kvalifikovanih učitelja i materijalnih sredstava, kao i nedostatku programa za pomoć hendikepiranim osobama, kako bi se uključili u svakodnevne školske aktivnosti. “Nema opreme za školovanje hendikepirane dece, što ih koči u školovanju”

Obrazovanje žena u seoskim oblastima, takođe se pojavljuje kao predmet za političke lidere. “Stopa nepismenosti je, još uvek, veoma visoka među ženama u seoskim oblastima, što izaziva prirodnu zavisnost od porodice, a to sprečava njihovu emancipaciju”, kaže žena iz Dečana. Školovanje je glavni prioritet za jednu Albanku iz Bare, Leposavić, koja izražava duboku zabrinutost zbog veoma malog procenta školovanih žena: “kao neškolovana na početku 21. Veka, osećam se hendikepiranom”.

---

## **Podaci o školstvu, nauci i tehnologiji**

---

- Odeljenja za školovanje i nauku pokriva najveći deo javnih službi na Kosovu. Njegov učešće u Budžetu Kosova je 28%.
- Oko 100 škola na Kosovu je novoizgrađeno i snabdevene su opremom, a više od 200 je obnovljeno. Više neće biti nastave ispod šatora (UNMIK/JIAS Odeljenje za školstvo i nauku).
- Postoji oko 23. 000 učitelja, 6000 administrativnih radnika i ostalog osoblja za 400. 000 učenika u 800 nastavnih centara (UNMIK/JIAS Odeljenje za školstvo i nauku).
- Samo 2. 8 % beba i male dece imaju pristup obdaništima ili predškolskim ustanovama. Obavezno školovanje na Kosovu sada je od 6 do 15 godina :Sektor srednje škole je veliki, kapacitet je 76. 000 učenika. Univerzitet u Prištini je jedina visokoškolska institucija za javno školovanje. Sastoji se od 14 fakulteta i 6 opštinskih ogranaka (više škole). Nekih 18. 500 studenata i preko 1. 600 zaposlenih studira i radi na Univerzitetu. Specijalno obrazovanje predstavlja najmanji sektor i obuhvata 8. 000 učenika.
- Stari model 9 godina osnovne škole i 3 godine srednje škole je promenjen i sada će biti model 5-4 -3. Obuka učitelja odigraće centralnu ulogu i biće osnov za reforme, stvarajući neophodne stručnjake za sprovođenje novog nastavnog plana.
- Primanja učitelja u osnovnoj školi, za puno radno vreme iznosi 291 dm mesečno, a za srednju školu 318 nemačkih maraka (UNMIK/JIAS Odeljenje za školstvo i nauku).

- Stepen nepismenosti Kosovu (za starije od 10 godina) iznosi 6 %, od čega 83% čine žene. 71% osoba starijih od 14 godina završilo je osnovnu i srednju školu, a 9% ima neku visoku kvalifikaciju (UNMIK/JIAS Odeljenje za školstvo i nauku).

---

## **Intervju sa Prof. Dr. Majklom Deksnenom Šef Odeljenja za Obrazovanje i nauku**

---

### ***Šta su najveći izazovi u reformisanju školskog sistema na Kosovu?***

Stav nastavnog osoblja promenjen je samo delimično i zamena intelektualne elite još uvek nije završena. Reforme su prihvaćene kao neophodan instrument da bi se postalo poznat i priznat, ali još nisu prihvaćene kao šansa za promenu koncepta društva. Ali ima više suštinskih izazovi: hitno nam treba mnogo više novca. Moramo da uskladimo plate nastavnika sa pripadnicima ostalih društvenih struktura ili ćemo ostati bez kvalifikovanih nastavnika. U toku naredne godine, moramo i da završimo obnovu školskih zgrada, kao i ceo program obnove.

### ***Većina ljudi se žali da je nivo obrazovanja na Kosovu veoma nizak. Slažete li se sa tim?***

Da slažem se. Nivo je nizak, na sreću veliki broj ljudi sada shvata da su svi oni lagali sebe, kada su govorili o kvalitetu predhodnih standarda školstva. Posebno su devojke diskriminisane. Moj prelog je da je novi početak bolji od pokušaja nastavka i popravki diskutabilnog tradicionalnog školovanja. (Na početku Misije nisam imao jasan uvid u nedostatke tradicionalnog školstva).

### ***Postoje li namere za privatizaciju Univerziteta? Ukoliko ih ima, šta Vi mislite o tome?***

Ne, ako bi bilo predloga za novi ili dodatne privatne instituciju, zakon će se pružiti transparentnu proceduru.

### ***Na mnogim sastancima zajednica istaknuto je da su nastavnici slabo motivisani zbog niskih primanja. Da li se slažete sa tim?***

Da, već sam to pomenuo. Ali se mi suočavamo sa dva problema: treba nam više nastavnika, koji su bolje kvalifikovani, i to je prvi problem. Moramo i adekvatno da ih plaćamo, ili će se nastaviti "odliv mozgova" koji je već počeo. Na drugoj strani mi ne možemo da promenimo politiku primanja, jer će to biti na teret budžeta Kosova, koji od sledeće godine, treba da bude odgovoran za javne službe. Međunarodni donatori bi trebalo da nam pomognu u obrazovanju i drugim osetljivim oblastima.

### ***Škole mogu da imaju važnu ulogu u izgradnji građanskog društva. Kako vidite mogućnosti i izazove na Kosovu?***

Nama treba školovanje ne samo da bi poboljšali stanje nezaposlenih. Potrebno je stvoriti političku klasu, koja bi trebalo da zameni predstave o albanskim herojima, slikom smelog evropskog učenika. Nove generacije su umorne od vaspitanja putem veoma autoritarnih i plitkih režima starih profesora, koji nemaju stvarne veze sa životima mladih ljudi. Slušam mnogo skrivenih nezadovoljstava,

koji mogu prerasti u agresiju, jer nemaju prostor da se izraze.

***Kako biste želeli da vidite sistem školstva na Kosovu za 5 godina?***

Za pet godina, regionalna nastavna mreža neće biti zasnovana na nacionalnim osnovama, već će se osnivati na usaglašenoj regionalnoj mreži, gde će razmena mesta i specijalizacija, pružiti bolje mogućnosti svim etničkim grupama. Ja više verujem u nadnacionalne koncepte nego u prisilne integracije.



## ZDRAVSTVO

*“Ako nisi zdrav ne možeš da se brineš ni o čemu.”*

Jedna mlada žena iz Podujeva

Zdrava populacija je preduslov za zdravo društvo. Zdravstvo je jedna od odgovornosti buduće Vlade, što je često isticano kao prioritet. Trenutno stanje sistema zdravstva veoma je zabrinjavajuće: nedostatak opreme, slaba osnovna zdravstvena zaštita i nemotivisano osoblje, neki su od razloga, koji se navode kao objašnjenje ozbiljne zabrinutosti. “Zdravlje ne čeka i prava ljudi na zdravstvenu zaštitu su ugrožena zbog različitih nedostataka”, kaže Goranac iz Globočice. Stanovnik Istoka je zabrinut zbog činjenice da se svakog dana javljaju nove bolesti, koje zahtevaju momentalnu brigu, ali nedostatak opreme to otežava.

Ljudi takođe dovode u vezu zagađenje i bolesti. “U selu nema kanalizacije i pitke vode, i to uzrokuje pojavu bolesti”, kaže 26-godišnja medicinska sestra iz jednog sela blizu Mališeva. U Plementini su skupljanje smeća i prepuni kontejneri rizičan faktor za zdravlje ljudi, posebno dece.

Rečeno je da problemi zdravlja ne mogu biti rešeni pojedinačno, već predstavljaju jednu od bitnijih dužnosti Vlade. Vlada mora da preuzme odgovornost i da sprovede adekvatne načine za poboljšanje sadašnjeg teškog stanja. “Zdravstvo je neophodan korak za Kosovo i mora da bude prioritet za buduće političke lidere”, smatra jedan starac iz gornjeg Sibovca. “Zdravlje je veoma važno za svaki narod, a na Kosovu trenutno imamo veoma loše higijenske uslove i mnogo stvari se mora promeniti. Krajnje je vreme za vlasti da preuzmu nešto, počevši od državnih bolnica i domova zdravlja”, kaže novinar iz Prištine.

### **Bolnice, klinike i medicinsko osoblje**

Ljudi su veoma zabrinuti zbog lošeg stanja klinika, bolnicama i hiruških ustanova. Nekoliko puta je rečeno da su primanja lekara mnogo niska i da zbog toga oni nisu motivisani. Zdravstveni centri su često pretrpani i pristup medicinskim službama u nekoim seoskim oblastima je veoma težak. “Pacijenti bi trebalo da zakazuju preglede umesto da čekaju u redovima po nekoliko sati. Trebalo bi povećati primanja medicinskog osoblja povećaju, kako bi sprečili neke lekare da pacijente šalju u svoje privatne ambulante”, misljenje je jednog čoveka iz Gnjilana. U Kosovskoj Kamenici je predloženo da se oformi obavezno zdravstveno i socijalno osiguranje za zaposlene.

Direktor škole u Tuđevcu kaže: “Mnogo stvari nedostaje, opšti lekarski pregledi su veoma skupi i niko nema zdravstveno osiguranje. Nemamo stalnog lekara u selu i time je pristup zdravstvenoj zaštiti ograničen i veoma težak.”

Prirodno, trenutna politička situacija utiče negativno na pristup zdravstvenoj zaštiti. Lekari bi trebalo da pomažu svim ljudima bez obzira na etničku i versku pripadnost, u skladu sa Hipokratovom zakletvom. Nažalost, stvarnost je da ljudi, ljudi koji ne pripadaju većinskoj etničkoj zajednici, imaju poteškoća da ih prime lekari Albanci. Ovaj problem pristupa zdravstvenoj zaštiti povezan je sa prvom zonom odgovornosti, istaknutom u Ustavnom okviru, Prava zajednica i njihovih članova. “Kada bi imali prava kao zajednica imali bi i druga prava.”, smatra Rom iz Prizrena. Jedan Aškali iz Kosova Polja predlaže višenacionalne klinike, ističući da lekari Albanci i Srbi moraju da rade zajedno. “Kad je moguće za radnike osiguranja, zašto onda nije moguće za intelektualce?”

### **Privatno, javno, zdravstveno osiguranje**

Sveobuhvatno, ljudi se slažu da zdravstvena zaštita ne može da bude manje važna od poslovnih pitanja, jer zdravstvena zaštita ne bi trebalo da bude stvar novca, koja je dostupna samo bogatim ljudima. Aktuelne poteškoće u sistemu zdravstvene zaštite vode tome da se neke lekarske usluge mogu ostvariti samo u privatnim klinikama. “U nekoliko privatnih klinika i domova zdravlja možete pronaći, sve ali u javnim domovima zdravlja, nedostaje sve, čak i najosnovniji lekovi”, kaže žena iz Prištine. Postoji verovanje da nešto nije u redu u sistemu zdravstva, jer ljudi smatraju da, uprkos niskom standardu zdravstva na Kosovu, postoji dosta dobrih lekara.

Kaže se da uslovi u zonama gde žive manjine lošiji su u odnosu na drugi deo Kosova i da ljudi imaju ozbiljnije probleme za svoje zdravlje. Naša zajednica preko 3000 stanovnika i nemamo zdravstvenu kuću. Imali smo 3 slučaja smrti dece otrovanih od jedne prevelike doze otrova protiv vaški, i to sve zbog nedostatka lekara koji bi propisao potrebnu dozu. Kaže jedan Aškali iz Podujeva.

### **Preventivna medicina**

Na nekoliko sastanaka ljudi su konstatovali da su neki zdravstveni problemi uzrokovani nedostatkom informacija. Zdravstveno obrazovanje u školama, ili, bolja informativna kampanja, doprinela bi poboljšanju stanja javnog zdravstva. Preventivna medicina je dobro poznata, snažna, nije previše skupa i prilično efikasna. “Nisu samo doktori i bolnice potrebni za poboljšanje zdravstvenih usluga, već je to moguće i pomoću zdravog načina života, mogućnosti fizičkog vežbanja, zdravstvenog obrazovanja i drugih preventivnih načina.”, smatra stanovnik Dobrotina.

Jedan mladić iz Obilića ističe: “Vakcinacija u školama mora biti organizovana na celom Kosovu, radi sprečavanja nekih bolesti kod učenika.” Žena iz Peći takođe ističe važnost upoznavanja omladine pomoću “medijanske kampanje, usmerene na podizanje nivoa svesti o zdravstvu.”

Žena iz dečana predlaže posebnu meru: “Odeljenje javnog zdravstva bi trebalo da pokrene sa akcijom za podizanje nivoa svesnosti o nekim važnim bolestima žena, a koje su veoma proširene na Kosovu i neprestano, zbog nedostatka preventive, povećavaju stopu smrtnosti žena. Društva žena mogu da posluže kao fokus za Odeljenje, kako bi pomogli pri pružanju informacija ženama u



različitim oblastima. Jedna žena iz Peći smatra: “Mnogo žena ne zna za neke bolesti ili za zdravstvene probleme, kao što je rak dojki, koji se može lako sprečiti u ranoj fazi razvoja, ukoliko im se pruže neke informacije.”

### **Zdravstvena zaštita u seoskim oblastima**

Veliki broj učesnika na sastancima je istakao da seoske oblasti imaju nedostatak zdravstvenih službi, zdravstvenog obrazovanja i zdravstvenih objekata. Često ističući da praktično nema bolnica, nema poseta specijalista (pedijatar i ginekologa) i nedostatak lekova, koje sebi mogu da priušte ljude sa hroničnim bolestima. “Ne postoje specijalisti u Novom Brdu”, kaže jedna žena. “Medicinske sestre se ne plaćaju redovno i niko ne radi tokom noći. Ljudi su veoma siromašni da bi išli u Prištinu ili Gnjilane, zbog jedne injekcije.”

“Meni kao majci, kvalitet zdravstvenih usluga, koje se nude našoj deci u seoskim ambulancama, veoma je važan. Zbog loših ekonomskih uslova u seoskim oblastima, nismo uvek u mogućnosti da kupimo lekove. Zbog toga se nadam da će se buduće vlasti pobrinuti o ovom suštinskom pitanju i pokušati da nađu dobro rešenje”, veruje stanovnica Dečana.

Odgovarajući na pitanje: “Kakvo je stanje u selima?”, jedna žena iz Orahovca kaže da ljudi uglavnom nemaju novca za plaćanje pregleda i zato čekaju do poslednjeg trenutka, kad je stanje zaista loše. “Moraju da budu stvarno bolesni, da bi otišli kod lekara. U protivnom ne idu nigde, već jednostavno uzimaju lekove koje imaju u kući, bez obzira na to da li im je istekao rok upotrebe.”



---

## **Podaci o zdravstvu**

---

- Ukupan broj zaposlenih u zdravstvenom sektoru Kosova iznosi 13. 600, od čega je 2. 100 lekara, 6. 200 medicinskih sestara, 360 stomatologa, 50 farmaceuta, 290 babica i 4. 610 drugih lica. Brojevi, sem za administrativno osoblje i pomoćne radnike, veoma su mali. U Evropi, samo Albanija ima manje doktora i zubnih tehničara. (UNMIK-JIAS Odeljenje za zdravstvo i socijalnu pomoć)
- Mnogo ljudi na Kosovu ima ograničene mogućnosti pristupa zdravstvenim uslugama, zbog geografskih i ekonomskih uslova. Stanovnici iz enklava i oblasti nastanjenih manjinama suočavaju se sa velikim ograničenjima iz razloga bez-



bednosnih razloga i odsustva slobode kretanja (vidi Pristup zdravstvenoj zaštiti u oblastima nastanjenim manjinskim stanovništvom, Svetska zdravstvena organizacija, maj 2001).

- Sistem zdravstva na Kosovu orijentisan je na bolničke, lekarske i farmaceutske usluge i slabije su razvijene osnovna pomoć i služba medicinskih sestara. Prisutna je mala lokalna nadležnost u planiranju zdravstvene zaštite, načinima razvoja i ekonomije zdravstva. (UNMIK-JIAS Odeljenje za zdravstvo i socijalnu pomoć)
- Bolnice moraju da se suoče sa nedostatkom vode, struje, grejanja, bolničkih đubrišta. Ukupan broj zaposlenih u bolnicama je mali, posebno se oseća nedostatak specijalista. Snabdevenost lekovima je loša.
- Rasprostranjenost tuberkuloze je visoka, 77 novih slučajeva na 100. 000 stanovnika (UNMIK-JIAS Odeljenje za zdravstvo i socijalnu pomoć, vidi takođe odeljak o zaštiti životne sredine)
- Oko 15 % trudnica uopšte ne poseti zdravstvenog radnika pre porođaja, a oko 30% od njih to učini jednom ili dva puta. Do 50% porođaja se obavlja u kućama, bez lekarske pomoći. (UNMIK-JIAS Odeljenje za zdravstvo i socijalnu pomoć)
- Smrtnost beba je 25 na 1000 rođenih ((UNMIK-JIAS Odeljenje za zdravstvo i socijalnu pomoć)
- Odeljenje za zdravstvo i socijalnu pomoć obučilo je prvu grupu od 102 lekara iz svih krajeva Kosova o porodičnoj medicini. (CIMICREP 816, 12 Juli2001)

#### *Doktori medicinke sestre i bolnički kreveti na Kosovu u Evropi*

	Doktori Na 100. 000	Medicinske sestre Na 100. 000	Bolnički kreveti Na 100. 000
Evropa	346	772	728
Kosovo	139	361	278

#### *Glavne zdravstvene institucije (preuzeto od Odeljenja za zdravstvo i socijalnu pomoć)*

Institucije	Broj
Univerzitetske bolnice	1
Regionalne bolnice	5
Domovi zdravlja (velike poliklinike)	29
Ambulante(mali centri prve pomoći)	234
Rehabilitacioni centri	2
Bolnice za tuberkolozu	2
Javni institut zdravstva	7

## KOSOVSKI ZAŠTITNI KORPUS (KZK)

Kosovski Zaštitni Korpus bio je četvi prioret, i o njemu je zato razgovarano na skoro svim sastancima, koje su pohađali kosovski Albanci. Učesnici koji su ugrabili priliku da govore o tome šta su oni očekivali da će KZK biti, nasuprot onome što jeste. Ovo je veoma retko bila stvar o kojoj se razgovaralo sa neveličinskim zajednicama, čije su rasprave bile usmerene na svakodnevni život, a koji je u suprotnosti sa željama u vezi sa institucijom poput KZK.

Organizatori su imali poteškoće da održe diskusije o ulozi KZK u okvirima Ustavnog okvira. Čovek iz Kline je ukratko izneo tok većine sastanaka ističući: “KZK nije ovde, pre svega, kao civilna snaga, već pre kao vojska, čim se za to stvore uslovi.” Ustvari, skoro na svim sastancima, učesnici su jedino govorili o ulozi KZK, u smislu da on mora da bude vojska. Mnogi su govorili o načinima na koje KZK može da ima ulogu u osiguranju zakona i reda na Kosovu i o tome da bi on trebalo da se pretvori u regularnu vojsku. Mnogi su insistirali na tome da KZK mora da ima zadovoljavajuća finansijska sredstva i pravnu moć i status, da bi se to ostvarilo. “Oni predstavljaju vojsku Kosova”, kaže jedan mladić iz Srbije. Student iz Kosova Polja ističe da je on “očekivao da će KZK biti vojska Kosova, kako bi sprovodili red.” Učesnici su, obično, podsećali organizatore da je KZK bio ranije uspešna vojska i da je ovo legitimizacija njihove uloge, te ih zato treba smatrati i poštovati kao takve. Između ostalog, veoma često je pominjano da bi međunarodna zajednica trebalo da odigra ulogu u obučavanju i profesionalizaciji KZK kao vojske. Obično je isticanje potrebe o profesionalnoj vojsci bilo usko povezano sa pitanjem nezavisnosti. Jedna žena iz Vitine kaže: “Nema nijedne države bez vojske.” Učenik iz Peći kaže: “Meni nije logično da država nema vojsku.”

U retkim slučajevima rasprave su ostale su okvirima KZK kao civilne organizacije za vanredne situacije. Istaknuto je da bi ih trebalo snabdeti sa više opreme i obuke o tome kako da se suočave sa vanrednim situacijama. “Ako se desi poplava u Đakovici, kako oni mogu brzo da stignu tamo i spasu ljude?”, pita jedan učitelj iz Prištine. Izražena je i zabrinutost zbog niskih plata pripadnika KZK, kao i da to ima loš uticaj na motivisanje pripadnika KZK, uzimajući u obzir da društvo od njih očekuje da rizikuju svoje živote u požarima i poplavama, a za dobrobit drugih.

Jedan Albanac iz Dragaša izjavljuje da bi u sastav KZK trebalo da budu

uključeni i pripadnici ostalih etničkih grupa. Njegovo mišljenje deli i sa Albanka, lekarka iz Prištine, koja kaže: “Smatram da u KZK treba uključiti sve ostale manjine bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Mi ne smemo da budemo sebični da imamo samo Albance u KZK, sve ostale grupe bi trebalo da budu obuhvaćene. To je način za stvaranje multietničkog društva.”

---

### **Podaci o Kosovskom zaštitnom korpusu**

---

- KZK je zvanično formirana imenovanjem 46 vođa 21. januara 2000. godine. KZK se sastoji od aktivnog korpusa od 3000 članova i pomoćnog ogranka od 2000 članova. 10% članova bi trebalo regrutovati među manjinskim zajednicama (Program obuke KZK, Međunarodna organizacija za migracije, IOM). Trenutan broj članova KZK je 4510 (izveštaj i CIMC, avgust 2001). Većina od 500 mesta za manjine i dalje je prazna. (Vidi [www.un.org/Kosovo](http://www.un.org/Kosovo))
- KZK priprema predloge za obuku pod vođstvom regionalnog osoblja IOM. Odobreno je 42 projekta odobrnea, od kojih je 22 već završeno. KZK je potošio 125.000 časova radne snage za realizaciju projekata. Oni su bili uspešni prilikom realizovanja zajedničkih projekta sa različitim humanitarnim organizacijama koje rade na Kosovu (Plan obuke KZK, IOM)
- Prosečna mesečna plata jednog aktivnog pripadnika KZK iznosi 292 nemačke marke (vidi [www.un.org/Kosovo](http://www.un.org/Kosovo)).

# EKONOMSKA I FINANSIJSKA POLITIKA

*“Ekonomija je pokretač za sve ostale društvene grane.”*

Žena iz Uroševaca

Finansijska i Ekonomska politika predstavljale su stalnu temu na sastancima. Jednoglasno je konstantovano da je ekonomsko stanje Kosova veoma zabrinjavajuće. Ekonomija je veoma složeno pitanje i bilo je različitih predloga za praktično rešavanje ovih problema. Veliki broj ljudi sa kojima je razgovarano, podržavali su brzu privatizaciju, međutim još uvek ima ljudi koji podržavaju oživljavanje društvenih organizacija. Obe metode su uzete kao lek za nezaposlenost, koja je, na svim sastancima, isticana kao glavna društvena posledica aktuelne ekonomske politike. Svi članovi zajednica zastupaju stav da zdrava ekonomija ide uporedo sa zdravom demokratijom, kao i da je od suštinske važnosti za mlade i za budućnost Kosova. Jedan Aškalija iz Podujeva kaže: “Ekonomska i finansijska politika, sprovedena do sada, nije uspeła da zadovolji narod.”

## Uništena ekonomija

Ponovni početak ekonomskog sektora Kosova “nije lak, pošto je sve uništeno”, kaže student iz Srbije. “Ekonomija je na nultom nivou”, kao i da je dugo vreme bila “slaba i nerazvijena”, smatra mladić iz Uroševca. Mnogo sličnih komentara se čulo tokom sastanaka zajednica. Mnogi su raspravljali o tome da ukoliko to nije trenutna politizacija njihovog društva, ovo bi mogao biti od najvećeg interesa za najveći deo stanovništva. “Samo crna berza funkcioniše”, kaže žena iz Đakovice. Opšte stanje uništene ekonomije je da nezaposlenost i nedostatak moderne tehnologije sprečavaju svaki oblik slobodnog tržišta. Nedostatak moderne tehnologije veoma često se ističe kao najvažniji problem. Jasno je da je kosovska ekonomija u prelaznoj fazi i da komentari ilustruju svesnost društva o neizbežnom haosu, koji se javlja, kao i o negativnim sporednim efektima. Ekonomista iz Kosovske Kamenice kaže: “Nekolike grupe mogu da stvore neke vrste mafijaških udruženja.” Jedna žena iz Dragaša misli: “stvaranje finansijskog i ekonomskog sistema sprečilo bi korupcije i društvo bi moglo da krene u dobrom pravcu.”

Jedna ekonomija pomaže drugim područjima društva, baš kao što služi kao preduslov za jedno zdravo društvo u celini, i pozitivno utiče na zakon i red. “U

cilju postizanja dobrih rezultata u svim oblastima, neophodno je imati dobru ekonomsku situaciju”, kaže jedan tehničar iz Peći

### **Nezaposlenost**

Na jednom sastanku u Peći, diskutovano je o velikoj nezaposlenosti u opštini. Ona je posledica činjenice da veći broj velikih fabrika u ovoj oblasti ne radi više. “Hitno nam je potrebno zaposlenje i prihodi, pošto se oko 6. 000 ljudi u Peći nalazi na ulici”, kaže žena na ovom sastanku. Jedan čovek iz Zubinog Potoka objašnjava koliko je visoka stopa nezaposlenosti. Smatra da nema proizvodnje zbog bez nedostataka sirovina. On, dalje kaže: “Omogućavanje ljudima da budu plaćeni i da povećaju životni standard, značajno bi povećalo njihovu nezavisnost.” Žena iz Štrpca kaže da bi ekonomski napredak pomogao u proces pomirenja. “Ekonomski razvoj bi rešio mnoge probleme, ekonomska saradnja zajednica bi zbližila ljude”.

Sporedni efekti nezaposlenosti su dobro poznati: “devijacija društva” misli jedan radnik iz Kačanika, “loše zdravlje”, izjavljuje drugi čovek iz Prizrena. Veoma snažno se oseća kako nezaposlenost utiče na mlade, često dovodeći do pojačanih tenzija u društvu, vodeći upotrbi alkohola i nasilja u porodici. “U glavu nezaposlenog čoveka, đavo snosi jaja”, komentar je iz Kačanika.

U Isniću, selu u opštini Dečani, učesnici objašnjavaju da stepen nezaposlenosti je veoma visok zbog toga što je veliki broj stanovnika, pre rata, bio zaposlen u poljoprivrednom sektoru. Trenutno samo nekolicina radi i to zbog nedostatka opreme i semena, kao i zbog visoke cene radne snage. Ženska grupa iz Dečana smatra: “Veliki broj žena u seoskim oblastima je bez posla”, uprkos činjenici da je veliki broj njih završilo školovanje i da neke imaju i diplomu fakulteta. Jedna žena iz Đakovice, govoreći o nezaposlenosti kaže da se nezaposlene žene “ponekad suočavaju sa tim da ih društva ostavlja po strani, kao i sa gubitkom nezavisnost u porodici zbog nezaposlenosti”. Žena iz Dečana predlaže da bi izabrani službenici trebalo da podržavaju inicijative žena u seoskim oblastima, što može da stvori poslove i pomoć pri razvitku ekonomije na nivou sela. “Veliki broj žena ima dobre ideje, ali im je potrebna finansijska podrška za početak aktivnosti. Izabrani službenici bi trebalo da razviju program podrške za žene biznismene.”

### **Kako otpočeti razvoj ekonomije**

Mnogi ljudi podržavaju oživljavanje fabrika koje su državno vlasništvo. Na sastanku u Srbici učesnici su diskutovali o otvaranju velikih fabrika. Jedan nezaposleni učesnik je rekao: “Svi smo mi radili u Trepči. To je posao koji mi znamo da radimo”. Čovek iz Srbije veruje da treba preduzeti trenutne akcije na obezbeđivanju radnih mesta i slaže se da bi to trebalo učiniti putem procesa oživljavanja društvenih kompanija. Mladić iz Podujeva poručuje: “Obnovite velike industrijske kompanije”.

Ovakav način je podržala i grupa ljudi iz Vučitrna, koji veruju da za oživljavanje ekonomije, pre svega, treba obnoviti rad velikih industriskijskih preduzeća. Ovde su oni pomenuli Trepču, Feronikl, Extra, Kek, Lamkos i druge.

Druga struja traži privatizaciju, što je brže moguće, kako bi se stvorio produktivniji ekonomski sistem. Žena iz Istoka kaže: “Privatizacija je više nego neophodna.” Muškarac iz Peći smatra da se napredak ne može postići usvajanjem ekonomske politike koja unazađuje Kosovo. On kaže: “Napore bi trebalo usmer-

iti na modernu ekonomiju, koja je okrenuta budućnosti, a ne na staromodne fabrike.” Mnogi ljudi su istakli da bi budžetska politika u budućnosti trebalo da bude u skladu sa zapadnjačkim modelima. “Željeno rešenje predstavlja primena evropskog modela ekonomije na Kosovo”, kaže mladić iz Uroševca. Stanovnik Dragaša misli: “Ekonomska politika bi trebalo da bude zasnovana na privatizaciji i slobodnom tržištu.” Društvena vlasništva i poslovi, često stvaraju velike birokratske organizacije u kojima niko nema osećaj odgovornosti, što kasnije utiče na motivisanost zaposlenih. Enomiste iz Kosovske Kamenice ističe: “Ja se ne slažem sa tim da posedovanje društvenog vlasništva znači da će zaposleni više brinuti o imovini. Društveno vlasništvo je svačije. Međutim kada je reč o otuđivanju, ovo je ničije”.

Medicinska sestra iz Đakovice želi veći broj zakona o privatizaciji. “koji bi omogućili transformaciju društvenog vlasništva u privatno vlasništvo”. Predstavnik lokalne NVO iz Đakovice iznosi svoje mišljenje: “Ukoliko imamo transformacije društvene svojine u privatnu svojinu, onda će potencijalni investitori slobodno ulagati, a to će imati pozitivan uticaj na nezaposlenost.”

Rašireno je ubeđenje da bi novoizabrane vlasti trebalo da podstiču ekonomski razvoj, podržavajući stvaranje malih i srednjih preduzeća. Mikrokrediti za podržavanje malih preduzeća bi mogli biti način podsticanja razvoja malih preduzeća; bankarski sistem bi trebalo da ponudi pozajmice za poslove. Jedna žena iz Podujeva smatra da bi donatore polako trebalo zameniti investitorima.

žena iz Štrpca misli da bi trebalo posvetiti više investiranja i pažnje malim lokalnim preduzećima. Izabrani službenici bi trebalo da “pronađu tržište za proizvode zajednica.” Čovek iz oblasti Dečana govori da bi program za razvoj malih preduzeća trebalo da bude urađen na centralnom nivou i usvojen na opštinskom nivou, kako bi se obezbedila maksimalna upotreba prirodnih izvora koje oblast poseduje.

Opšte je mišljenje da na Kosovu postoji veliki broj poslovnih stručnjaka koji bi mogli mnogo da doprinesu ekonomiji. Pomenuto je i da ovi ljudi često ne umeju da govore engleski jezik i da zato gube pozicije, koje uzimaju mlađi ljudi, sa mnogo manje iskustva. “Ljudi sa stručnim iskustvom dobijaju otkaze samo zato što ne govore engleski jezik, dok se zapošljavaju oni bez iskustva, ali sa znanjem engleskog jezika.”, kaže učenik iz Đakovice. A stanovnik Kačanika dodaje: “Mi imamo ogromne ekonomske potencijale, kao i potencijale u ljudstvu.”

Takođe je prihvaćeno da bi društvo trebalo da ohrabri kosovske biznismene, koji trenutno rade u inostranstvu, da se vrate kao i da podstaknu one sa profesionalnim sposobnostima da ostanu na Kosovu. Građanin Peći smatra da bi izabrani službenici trebalo i da podstiču i aktiviraju naučne potencijale koji već postoje na Kosovu, da pokušaju i motivišu mlade naučnike da ostanu. i žena iz Kačanika predlaže da bi trebalo zaposliti stručnjake iz oblasti ekonomskog razvoja.

### **Saradnja sa inostranim kompanjama**

“Problem je nedostatak kapitala, koji je direktno povezan sa ograničenim stranim investicijama”, mišljenje je osobe iz Đakovice. Na skoro svim sastancima, na kojima je ovo razmatrano, ljudi su izrazili zabrinutost o tome kako angažovati inostrane ulagače, a bili su potpuno svesni da trenutna politička situacija predstavlja smetnju investitorima. Investitorima je potrebna sigurnost. Bez poverenja

i garancija, inostrani kapital neće stići na Kosovo.

Jedan mladić iz Kačanika kaže o tome: "Bez razumne ekonomske i finansijske politike kao osnova, ni jedno inostrano preduzeće neće ulagati u Kosovo."

"Imamo mnogo fabrika, ali ne i investicija Evropske zajednice", kaže jedna žena iz Đakovice.

### **Porez**

U celini, većina smatra da se porezi moraju plaćati i opšte je mišljenje da je to preduslov za jaku ekonomiju. Mehaničar iz Prizrena kaže: "Niko ne plaća poreze." Često se govori da ljudi moraju da plaćaju poreze i poštuju zakone. Učitelj iz Vitine misli: "Mislim da Kosovo ne bi smelo da bude raj za poreze, kako se sada naziva. Smatram da bi ljudi trebalo da izvršavaju svoje obaveze, kako bi stvorili jaku ekonomiju." Žena iz Prištine kaže: "Trebalo bi da imamo veći broj sveobuhvatnih poreskih politika, kako su porezi na imovinu"

Kada je reč o porezu na dodatnu vrednost (PDV), zaključeno je da bi ga trebalo ponovo razmotriti, pre nego što se ljudi opterete porezima. Žena iz Vitine smatra: "Prerano je za to, pošto su sve cene porasle i za sada nije u redu."

---

## **Podaci o ekonomskoj i finansijskoj politici**

---

- Procenjni prihodi (500 miliona nemačkih maraka) za budžet Kosova u 2001. godini, trebalo bi da se sastoje od 61% poreza, 32% donacija i 7% tarifa. (Centralna uprava prihoda, 20. jun 2001. )
- Procenjena vrednost poreza na osnovu vrsta poreza (oko 303,9 miliona nemačkih maraka) iznosi 29% od PDV, 27% poreza na trgovinu, 17% poreza na prodaju, 15% od carina, 9% predpostavljeno. 2 % porezi na imovinu, 1% porezi na hotele, hranu i piće (Centralna uprava prihoda, 20. jun 2001. )
- Opšti troškovi vladinog budžeta iznose: 35% za zdravstvo i socijalnu bezbednost, 24% za nauku i obrazovanje, 9% za pravosuđe, 6% za hitne slučajeve. Opštine dobijaju 6%, javne službe 4%, prevoz i infrastruktura 4%, i ostali troškovi iznose 7%. (Centralna uprava prihoda, 20. jun 2001. )
- Energetski sektor, snabdevanje vodom i komunalna služba su u lošoj situaciji zbog zapuštenosti u održavanju i ulaganjima u fizičku infrastrukturu i ljudstvo. Značajniji deo sistema se uskoro neće moći da funkcioniše. Institucionalna struktura nije u stanju da podrži rad, upravljanje i finansiranje ovih službi. (UNMIK/ JIAS Odeljenje za obnovu i izgradnju ).

# PRAVILNO UPRAVLJANJE, LJUDSKA PRAVA I RAVNOPRAVNE MOGUĆNOSTI

*“Samo ako budemo pravilno upravljali, možemo da osiguramo jednak odnos prema svakom licu, pravedan i prikladan odnos države prema svakom građaninu, kao i poštovanje ljudskih prava.”*

Student iz Đakovice

Pravilno upravljanje, poštovanje ljudskih prava, ravnopravne mogućnosti, mogu da dovedu do stvaranja čvrstog mira na Kosovu. Ova nadležnost zauzima šesto mesto za Kosovce. Priznato je, da ovi pojmovi osnova za učešće u političkom i javnom životu, kao i pomoć za sprovođenje demokratskih načela. Prema jednoj ženi iz Leposavića: “Pravilno upravljanje bi moglo biti ključno za rešavanje mnogih društvenih, ekonomskih i političkih problema.”

Misao koja se provlačila na sastansima svih zajednica, je da bi primenom pravilnog upravljanja i poštovanjem ljudskih prava, ravnopravne mogućnosti, neizostavno, proistekle iz toga. Pravilno upravljanje je preduslov za poštovanje ljudskih prava i obezbeđivanje ravnopravnih mogućnosti. Jedna žena iz Podujeva ističe: “Postoji povetanost između termina... Ako bismo imali pravilno upravljanje, onda bismo imali i ravnopravna prava i mogućnosti, bez bilo kakvih diskriminacija.”

## **Ljudska Prava**

Zajednice koje ne čine većinu, ovo područje posebno povezuju sa svojom trenutnom situacijom, posebno sa slobodom kretanja. Jedan glumac iz Štrpca smatra: “Srbi nemaju prava. Na Kosovu nema poštovanja osnovnih ljudskog prava kada je reč o Srbima. Nemamo slobodu kretanja i krše nam se imovinska prava.” Sve manjine ističu potrebu za jednakim pravima. Rom iz Istoka dodaje: “Sve zajednice bi trebalo da imaju jednaka prava, i da budu jednako odgovorni pred zakonom.” Takvog je misljenja i Albanka iz Vučitrna, koja kaže: “Pravilna uprava bi trebalo da to i bude. Potrebno je više prava za manjine, kao i sloboda kretanja za sve zajednice.”

## **Ravnopravni pristup školovanju i radu**

Za ne-albanske zajednice na Kosovu, nemogućnost slobodnog kretanja stoji naporedo sa ravnopravnim pristupom obrazovanju i zaposlenju



Nedostatak promovisanja stvarnih vrednosti u društvu, i odsustvo ravnopravnih mogućnosti, takođe je bilo od suštinskog interesa. Jedna nezaposlena žena iz Đakovice kaže: “Predviđeno je da pravilna vladavina zastupa sve slojeve društva, ali se ovde to ne dešava, pošto postoje ljudi koji imaju više mogućnosti, nego drugi.”

Svaki put kada je ova tema raspravljana na sastancima zajednica, nejednakosti žena je uvek spominjana. Žene su često koristile ovu priliku za razgovor o nedostatku mogućnosti za žene, kao i o slaboj angažovanosti žena u demokratskim procesima.

“Žene moraju da imaju prava u svim oblastima”, kaže jedna mlada majka iz Mališeva.

Nije iznenadio opšti zaključak da bi žene trebalo uključiti više u procese odlučivanja, kako na lokalnom nivou, tako i centralnom. Žene su izjavile da bi mnoge odluke, koje donosi Vlada, posebno po pitanju ljudskih prava, bile lakše rešene, ukoliko bi žene imale veću moć. Dok vlasti ne da priznaju žene, većina njih, posebno one iz seoskih područja, će se osećati slabije zastupljene.

Učiteljica iz Glogovca ističe da poštovanje ljudskih prava i podjednake mogućnosti mogu biti ostvareni putem uključivanja žena u sve sfere života. “Ostavljajući više prostora za uključivanje žena, poštovanje ljudskih prava će biti ostvareno i prošireno, pošto su žene poput karike koja prenosi vrednosti.”

Žene, takođe, jasno ističu da ne žele samo da budu zastupljene, nego da budu i u situaciji da predstavljaju. Socijalni radnik iz Glogovca kaže: “Rizično je isključiti. Ukoliko su žene isključene iz upravljanja, demokratizacija kosovskog društva se ne može postići”. Nepoštovanje prava žena, ključna je poruka mnogih diskusija, koje se odnose na ravnopravne mogućnosti u okviru pravnog upravljanja.”

### **Odgovornost službenika**

Postoji jasan stav da bi vlasti trebalo da budu odgovornije prema pojedincima, ne samo kada se radi o odlukama u vezi sa politikom i budžetom, već i onima u vezi sa zapošljavanjem. Povećanje transparentnosti vladajućih tela, dovešće do boljeg poštovanja stanovnika. “Bez transparentne politike na opštinskom ili nacionalnom nivou, građani će biti se uzdržaniji u plaćanju poreza, te neće biti mogućnosti za izgradnju moderne države na Kosovu”, mišljenja je inženjer iz Dečana. Na sastanku u Đakovici, učesnici su snažno izrazili mišljenj da bi trebalo povećati finansijsku kontrolu u društvenim preduzećima i opštinskim vlastima. Smatraju da bi svaku neregularnost trebalo prijaviti sudu.

Postoji mišljenje da političari ne slušaju one koji su ih izabrali, što vodi ozlojeđenosti naroda. Majka iz Vitine kaže: “Glas naroda mora se čuti, jer ljudi su oni koji su izabrali one koji vladaju.” U većini slučajeva brinu zbog toga što misle da će se loše iskustvo iz prošlosti nastaviti. Ljudi iz svih zajednica žele efikasnu i manje birokratsku Vladu, u kojoj administrativno osoblje predstavlja profesionalce, koji su na svoja mesta došli zato što vrede i to zaslužuju. Jedan nezaposlen čovek iz Leposavića kaže: “Predhodna Vlada je bila puno centarlovana, staromodna i malo efikasna”. Student iz Mališeva slaže se sa tim dodaje da postoji “potreba za efikasnijom i manje birokratskom Vladom. Takođe, Vlada ne bi smela da bude korumpirana.” Jedan mlad student iz Đakovice mišljenja je da je “previše nekvalifikovanih radnika na administrativnim pozicijama”. Mladi

tehičar iz Kosovske Mitrovice se nada da će “pravne institucije i stručnjaci na ključnim pozicijama” biti proizvod demokratskog i integrisanog Kosova.

### **Uloga građanskog društva**

“Efikasna Vlada saraduje sa organima građanskog društva”, izjavio je vlasnik prodavnice iz Podujeva. Postoji verovanje unutar zajednice kao celine da pravilna vladavina treba da se uključi i naglasi saradnju sa ograncima građanskog društva kao što su NVO. Vlasti bi trebalo da rade efikasno i da saraduju sa svima unutar zakonskog okvira, ma ko da su oni. Opšte je shvatanje da bi saradnja sa predstavnicima građanskog društva vodila većoj efektivnosti i uključivanju većeg broja ljudi.

Prema jednoj nezaposlenoj ženi iz Leposavića “obični ljudi bi trebalo da preduzmu aktivno učešće u osnovnim administrativnim strukturama.” Ona je uz to i dodala: “Pojedinci bi, bilo sami ili kolektivno, trebalo da učestvuju direktno i aktivnije u procesu demokratizacije.”

---

## **Podaci o pravilnom upravljanju, ljudskim pravima i ravnopravnim mogućnostima**

---

- Za manje od dve godine, na Kosovu je registrovano preko 1000 međunarodnih i lokalnih NVO. Njihove aktivnosti idu od oblasti od ljudskih prava i demokratskog razvoja do socijalne sigurnosti, ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine. Više od 300 je bilo registrovano kao organizacije za javnu dobrobit, što ih je oslobađalo plaćanja poreza i carina. Neke od njih su već izgubile status organizacije za javnu dobrobit, pošto nisu ispunjavale tražene uslove
- Organizacije građanskog društva imaju značajnu ulogu u uključivanju različitih zajednica i sprečavanju izdvojenosti zajednica iz novoosnovanih lokalnih i centralnih vladinih institucija.

## MLADI I SPORT

*“Zemlja sa tako velikim brojem mladih ljudi mora da preuzme ozbiljnu odgovornost za svoje mlade.”*

Student iz Kosovske Kamenice

**B**udućnost mladih ljudi na Kosovu je na umu mnogih i javila se kao tema na mnogim sastancima. Kosovo ima veoma veliki procenat mladih ljudi u poređenju sa drugim oblastima u regionu.

Viđenje budućnosti mladih sa Kosova, za većinu je neizvesno, a i trenutna situacija ne izgleda zdravo. Mladi ljudi se svuda žale da oni “nemaju šta da rade”, da se “dosadjuju”. Sa druge strane, oni žele da učestvuju u stvaranju budućnosti Kosova, žele da budu saslušani. Sledeći odeljak predstavlja brige mladih, ali i onih starijih, izraženih tokom sastanaka zajednice. Rasprava se često koncentrisala na temu veze sporta i mladih, pošto su ove dve odgovornosti privremene samouprave, udružene u Ustavnom okviru.

### Glas Mladih

“Mladima treba dati veće mogućnosti”, kaže učenik iz Štrpca. Umesto toga, mlade se osećaju kao da ih Vlada zapostavlja. Učenik iz Kosovske kamenice želi da oni koji imaju moć “ulažu u sve oblasti koje se tiču mladih, kao što je obrazovanje, sa ciljem da se mladi spremaju za profesionalni život.”

“Svaki grad bi trebalo da ima prostor rezervisan za mlade. Izabrani zvaničnici moraju više da ans konsultuju. Sada smo mi samo pasivni primaoci njihovih odluka”, kritikuje grupa mladih iz Srbice.

Mladi i stariji su zabrinuti zbog porasta delikvencije među mladima, koja se javlja kao rezultat nedostatka mogućnosti, kao i zbog velikog broja onih koji napuštaju škole i ne učestvuju u konkretnim aktivnostima. Mladić iz Gnjilana apeluje na Vladu “da stvori programe za mlade ljude i time ih spreči od okretanja kriminalu.”

“Nažalost, mnogi mladi ljudi napuštaju studije, kako bi izdržavali svoje porodice”, kaže jedan mladić iz Kosovske Kamenice. Grupa mladih iz Bišatžina (blizu Djakovice) predlaže: “Mlade bi trebalo ispravno tretirati, sva energija treba da bude posvećena obrazovanju, a ne prodavanju cigareta na ulici. Ukoliko su mladi obrazovani, oni mogu da pronađu i odgovarajuć posao, te zato treba poboljšati škole.”

Novac i naponi su usmereni na pogrešan put, smatra direktor škole iz Kosovske

Kamenice, koji kaže da “postoji više ulaganja u sport nego u obrazovanje”, sa čime se slaže i učenik iz sela Tudževac, u blizini Kosovske Kamenice, “potrebna su veća ulaganja u obrazovni sistem.”

Ali mladima je potrebno nešto više od toga da budu zauzeti, samo da se ne bi loše ponašali. “Nama su potrebne aktivnosti, koje bi nam pomogle da promovišemo razumevanje širih kulturnih tema”, žele mladi Romi i Aškalije iz Orahovca.

Situacija za mlade na Kosovu je daleko od idealne, ali izgleda da je situacija u selima i seoskim oblastima veoma loša. “Nema šta da se radi, zato mladi ljudi napuštaju sela” (Mladi radnik u Gnjilanu). “Vlada bi trebalo da ulaže u aktivnosti mladih po selima, kako bi sprečila mlade da napuštaju sela.”

### **Mladi i Sport**

“Jaka i zdrava omladina je budućnost Kosova”, izjavljuje mladić iz Srbice. Opšte je verovanje da je sport pozitivna stvar. Majka iz Obilića želi da “sve vrste sportskih aktivnosti budu promovisane, što bi pomoglo mladima da uče o nediskriminaciji.” Druga žena na istom sastanku ističe da “kroz sport mladi mogu da nauče pojam poštene igre, koji će ih, kasnije, voditi kroz živote.”

Student iz Podrađe (blizu Gnjilana), ubedjen je “da ako mladi ljudi imaju mogućnost da se bave sportom, neće koristiti droge, prodavati ih ili piti alkohol, ili se baviti kriminalnim aktivnostima.” i grupa mladih iz Kosova Polja je ubedjena da “ako postoji više sportskih aktivnosti, mladi bi bili sklonjeni sa ulica. Kroz sport mladi bi se razvili zdravije”.

Izgleda da postoji opšti nedostatak prostora za decu i tinejdžere, za okupljanja nakon škole i tokom raspusta. “Tokom školskih raspusta, veliki broj mladih tumara uokolo bez ikakve aktivnosti tokom dva meseca, jer nam je zabranjeno da koristimo školska igrališta”, pričaju mladi iz Kosova Polja. “Sada, kada su škole zatvorene, mi možemo samo da se šetamo gore-dole glavnom ulicom. Potrebni su nam parkovi i više sportskih aktivnosti”, jednoglasno se slažu mladi sa sastanka u Srbici.

Mladi sa celog Kosova žele da vide da buduća Vlada ulaže u prostorije, spostske aktivnosti, sportska udruženja, zbog toga što su “mladima aktivnosti potrebnije od kafića”, kaže učenik iz Novog Brda.

### **Enklave**

Nezavisno od opšteg problema udaljenosti sa kojim se sreću svi mladi sa sela, mladi u enklavama imaju osećaj da su zatvoreni na malim prostorima, sa malim mogućnostima da odu bilo gde. “Šta mi, mladi, možemo da radimo u enklavama?”, pita mladi kosovski Srbin iz Šilova, u opštini Gnjilane. “Ima nas dve stotine mladih ljudi, a nemamo igralište, nema fudbalskih terena, sportskih sala”, priča mladi kosovski Srbin iz Donje Brnjice.

“Bilo bi dobro da se povežu mladi iz enklava kroz sportska takmičenja, jer jedino kroz druženje sa ostalim mladim ljudima, može da se zaboravi stvarnost”, misli učenik iz Kusca.

---

## Podaci o mladima i sportu

---

- Procenjeno je da na Kosovu ima 500. 000 mladih između 15 i 25 godina, što čini 25% od ukupnog broja ljudi, koji iznosi oko 2. 000. 000 ljudi. 50% Kosovaca je mlađe od 22 godine (UNMIK-JIAS Odeljenje za mlade)
- Postoji više od 150 grupa mladih i 58 centara mladih, preko 30 međunarodnih nevladinih organizacija, koje u saradnja sa UNMIK/JIAS odeljenjem za mlade, UNDP i OSCE rade sa mladim ljudima na Kosovu (UNMIK-JIAS Odeljenje za mlade)
- Uobičajeno je za učenike da tokom života imaju iskustvo u korišćenju cigareta i alkohola. Upotreba marihuane, među učenicima, je mnogo manja (4. 4 %) nego korišćenje dozvoljenih droga (duvana 29. 7% i alkohola 24. 5%). Upotreba heroina u toku života je 0. 2% i isti broj mladih je probao ekstazi. Posebano je istaknuta upotreba farmaceutskih droga na Kosovu, 8. 8% je izjavilo da ih koristi (vidite Korišćenje supstancija i mladi ljudi Kosovo, Izveštaj WHO-UNICEF Program Brzog Pristupa i Odgovora (April-Maj 2001)
- Maloletnička delikvencija na Kosovu je još uvek niža u poredjenju sa prosekom u Zapadno-evropskim zemljama. Prema UNMIK-JIAS odeljenju za socijalnu pomoć, ima mnogo razloga za porast delikvencije među mladima, post-traumatski stres, uništene porodice kao posledica sukoba. Mladi se manje plaše policije i pravosudnog sistema, nego ranije, veća je cirkulacija novca nego što je bilo pre, društvo je za kratko vreme počelo da daje više odobrenja. Postoji potreba za programima zaštite, obučavanjem socijalnih radnika i obrazovnog osoblja. Kada mladi izađu iz zatvora, ne postoji period prilagođavanja kroz koji moraju da prođu. Ali u toku je izrada novog zakona o maloletnicima.



---

## **Intervju sa Dritonom Lajcijem Rukovodiocem JIAS odeljenja za mlade**

---

### ***Kako je Odeljenje za mlade organizovan?***

53 Kosovca i 3 internacionalca rade za Odeljenje. Od 53 lokalna člana 30 radi u opštinama kao službenici za mlade.

### ***Koje su glavne oblasti vaših aktivnosti?***

Ja sam fanatik u odbrani interesa mladih, oni su suštinski deo društva. Prvi cilj Odeljenja je da razvije svoje institucionalne kapacitete. Samo onda kada imamo sredstva za rad, možemo da se skoncentrišemo na ozbiljne probleme. .

### ***Koji su problemi za mlade na Kosovu?***

Mladi i zaposlenje, mladi i zdravstvo, stavovi prema mladim ženama, mladi kriminal, društvena integracija manjina u društvo.

### ***Socijalna integracija manjina u društvu? Kako je to moguće?***

Tokom nedelje mladih 2000, kosovski Srbi iz severnog dela Kosovske Mitrovice, pridružili su se kosovskim Albancima iz južnog dela grada u oslikavanju mosta. Takodje, Odeljenje za mlade i sport Saveta Evrope, organizovaće, u oktobru, zajednički seminar za sve etničke zajednice.

### ***Da li su mladi zainteresovani za politiku ?***

To je pasivno učešće. Voleo bih da vidim kako Centralana izborna komisija uzima u obzir mlade, propisujući kvotu od 30% mladih na kandidatskim listama. Što da ne? Posebno uzimajući u obzir visok procenat mladih u odnosu na ukupan broj stanovnika. Političke partije, prilikom donošenja odluka, ne uzimaju dovoljno u obzir mišljenja mladih ljudi.

### ***Kakav biste zakon voleli da buduća Vlada usvoji, a koji će se ticati mladih?***

Trebalo bi da se usvoji zakon koji reguliše pitanja mladih i obezbeđuje dodeljivanje potrebnih sredstava. Mora se osnovati decentralizovana institucija za mlade, tako da oni, u svakoj oblasti, imaju gde da odu.

### ***Kako vidite mlade za pet godina ?***

Mislim da će tokom narednih pet godina, mladi ljudi Kosova proći kroz teške trenutke. Trenutno, mnogi rade u Unmiku ili drugim međunarodnim organizacijama i vode, relativno, dobre živote. Pošto se proces prenošenja dužnosti na ljude koji žive na Kosovu nastavlja, a međunarodna zajednica odlazi, ekonomska pozicija mladih će se promeniti.

## ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

*“Prljavština mora nestati. Želim čisto Kosovo.”*

28- godišnja žena iz SuveReke

Jedna od prvih stvari, koju svaki stranac koji dolazi na Kosovo primeti, jeste količina smeća na ulicama gradova i sela, duž puteva i na poljima. Priroda Kosova izgleda unakažena smećem, a život u gradskim sredinama je nepodnošljiv, zbog očiglednog zagađenja i prašine. Zato je iznenađujuće da je zaštita životne sredine stavljena tek na osmo mesto među interesima zajednice, a na većini sastanaka nije čak ni pomenuta. Međutim, oni koji pokreću ovo pitanje, uglavnom mladi ljudi i žene, zaista su zabrinuti za budućnost životne sredine Kosova i često zahtevaju ekstremne kazne.

### Smeće

Ono što najviše zabrinjava ljude, kada je reč o uništavanju okoline, jeste estetski deo, pošto je, kako kaže jedan dvadesetjednogodišnjak iz Suve Reke, “očito da su veliki i mali gradovi, sela i reke na Kosovu puni smeća”

“Smeće je svuda naokolo. Ne postoje odgovarajuće deponije smeća. Čak su i reke prljave”, kaže mladić iz Štrpca. “U Novom Brdu nema kontejnera i vetar raznosi smeće svuda naokolo”, kaže drugi. Žalbe dalje navode: “Mi želimo da imamo čistu sredinu, bez smeća na ulicama, jer se možemo zaraziti”, dodaje devetnaestogodišnji student prava iz Prištine.

### Zagađenje

Samo treba pogledati elektranu u Obiliću, pa da postane jasno da ljudi koji žive u blizini trpe posledice. “Ogroman problem je da zagađenje koje stvara elektrana u Obiliću.” Ja imam samo 20 godina, a ne osećam se dobro, imam plućne probleme. Živeti u Kosovu Polju je katastrofa zbog ove zagađenosti”, ističe mladić.

Ne samo u manjim i većim gradovima, već i po seoskim oblastima ljudi se suočavaju sa ogromnim zdravstvenim problemima zbog visokog nivoa zagađenosti. Podzemene vode i male reke su zagađene, što direktno utiče na stanovnike seoskih oblasti, zato što često nema ispravne pijaće vode, a polja na kojima raste povrće su zagađena, jadaju se zemljoradnici iz sela blizu Dečana.

Učesnici iz svih krajeva Kosova se žale zbog zagađene pijaće vode. “Njena nečistoća utiče na zdravlje seljana”, žali se žena iz Mališeva.

“Po selima nema zvaničnih smetlišta, što je jedan od najosnovnijih problema



na kome opštine moraju da porade. Nesakupljeno smeće koje truli i loša pijaća voda prouzrokuju ozbiljne zdravstvene probleme za stanovnike”, zabrinuta je grupa građana iz oblasti Suve Reke.

### **Rešenja**

Verovatno mnoga od predloženih rešenja izgledaju očigledna. Ili možda nisu, pošto izgleda da je veoma malo urađeno?

“Nije bitno da li u gradu ili u selu ljudi žele više kontejnera u naseljenim oblastima, a daleko od mesta na kojima igraju deca”, smatra žena iz Obilića, koja želi da vidi funkcionisanje komunalnog sistema, odgovarajuća smetlišta, veći broj čistača na ulici, koji će biti odgovarajuće plaćeni kako bi bili bolje motivisani za obavljanje svog posla.

Stanovnici Novog Brda žele da “rezervoari kanizacionog sistema budu premešteni iz središta na periferiji grada. Cevi su često zakrčene, a niko ih ne čisti.”

U Mališevu žena želi da ulice budu popravljene i prekrivena asfaltom, što bi značajno smanjilo prašinu u vazduhu.

Ali ljudi uglavnom žele da svi njihovi sugrađani budu stvarno zainteresovani za njihovu zajedničku zemlju.”Ja sam zabrinut zbog toga što ne štitimo našu okolinu. Kosovo ima lepu prirodu i moglo bi biti raj”, poručuje 57-godišnji učitelj iz Peći. Prvi korak za poboljšanje loše situacije mora da predstavlja promena u ponašanju samih pojedinaca. “Ovo se mora ozbiljnije shvatiti”, opominje 36-godišnji tehničar iz Gnjilana.”Bilo bi mnogo čistije, kada ne bismo bacali đubre svud naokolo”, naglašava 37-godišnja majka iz Orahovca, zabrinuta za zdravlje svoje dece.

Za 34-godišnju ženu vozača iz Orahovca “ovo je naša sredina, mi živimo i radimo u njoj. Mi moramo i da je zaštitimo”. To potvrđuju i drugi ljudi, poput 18-godišnjeg učenika iz Gnjilana, koji želi da “ima čistu okolinu” i zna da “mi moramo biti spremni da “se izborimo sa tim.”

“Građani moraju da zaštite okolinu. Kada je sredina zdrava, svi su zdravi”, nada se 36-godišnji finansijski savetnik iz Dečana. Žena iz Istoka smatra da za dostizanje ovog nivoa svesnosti “ljudi moraju da budu obavешteni o značaju zaštite životne sredine i o mogućnostima njihovog doprinosa”

Iako, kroz ponašanja pojedinaca, može da se učini da je veoma očigledno i jasno da sredina mora biti zaštićena, veliki deo odgovornosti za čistiju i manje zagađenu okolinu mora da ostane na vlastima. “Vlada bi trebalo da preduzima neke akcije”, mišljenje je 41-godišnje žene iz Peći. Dvadesetsedmogodišnja medicinska sestra iz Suve Reke izražava mišljenje mnogih, kad kaže da je “potrebno uraditi više posla. Treba imenovati nadležne organe, a oni koji ne poštuju pravila i zagađuju moraju biti kažnjeni”.

Često je predlagano kažnjavanje onih koji ne poštuju sredinu: “Moramo se angažovati što je više moguće u održavanju naše sredine ili ćemo biti prekriveni smećem. Svi oni koji ne vode odgovarajuću brigu ili odbijaju da to rade zaslužuju kaznu”, jasna je 43-godišnja radnica iz Prizrena.

“Živimo u najzagađenijoj sredini u Evropi. Ja želim da vlasti, što je moguće pre preduzmu ozbiljne korake”, zahteva 48-godišnja sudija iz Prištine, dok stručnjak za zaštitu životne sredine iz Suve Reke preporučuje “uredbe o upravljanju otpadom.”



Grupa muškaraca i žena iz Zvečana, raspravljajući o situaciji životne sredine na Kosovu, predlaže da, ukoliko se ekonomska situacija popravi, a populacija stekne bolje uslove, ljudi bi bili više zainteresovani za sredinu i njenu zaštitu.

---

## **Beleške o Zaštiti životne sredine**

---

KFOR je uradio analizu stanja životne sredine na Kosovu. Prema ovim studijama, situacija na Kosovu je veoma loša. Glavni problemi su:

- Uopšte, sistem sakupljanja smeća mora da bude značajno poboljšan na teritoriji celog Kosova. Probleme predstavlja nedostatak kamiona za prikupljanje smeća, ali i potcenjivanje važnosti zaštite sredine. Neadekvatno rukovanje sa otpadnim materijalom.
- Neovlašćene deponije smeća.
- Prisustvo ratnih otpadaka, automobilskih olupina, frižidera i sličnog otpadnog materijala.
- Neadekvatne uredbe o urbanizaciji, kanalizaciji i vodovodnom sistemu.
- Industrijska postrojenja štetna po život, smeće blizu naselja.
- Nedostatak čišćenja vojnih lokacija i materijala kao što su podzemni bunker, neeksplozirane naprave, radioaktivni materijal.
- Širenje para, prašine i gasova iz industrijskih postrojenja
- Uništeni prirodni parkovi i zelene oblasti, nekontrolisana seča drveća.
- Nekontrolisana upotreba zagađivačkih đubriva
- Radioaktivni otpad



## PRAVA ZAJEDNICA I NJIHOVIH ČLANOVA

*“Oni bi trebalo da budu jednaki sa nama, jer su rođeni ovde i treba da im se omogući da žive u svojm rodnom mestu.”*

Kosovski Albanac, kompjuterski tehničar iz Dragaša

Ne iznenađuje da su na svim sastancima ne-albanskih zajednica, prava zajednica i njihovih članova isticana kao najveći prioritet. Takođe, određeni broj pripadnika većinskih zajednica vidi zaštitu manjina i dozvoljavanje istih prava svim etničkim grupama kao “znak demokratije”, kako to naziva jedna mlada kosovska Albanka.

Neki od sastanaka sa članovima ne-albanskih zajednica održani su u napetoj atmosferi. OEBS-ovi službenici za demokratiju suočili su se sa mnogim frustracijama u vezi sa međunarodnom zajednicom, zbog neispunjenih obećanja i očekivanja. No, većinu vremena muškarci i žene su proveli raspravljajući o pitanjima koja se tiču njihovih problema i u traženju mogućih rešenja. Učesnici, kosovski Srbi, Romi, Aškalije i Egipćani su konstantno izražavali razočaranje što njihova zajednica nije bila uključena u proces izrade Ustavnog Okvira.

Kosovski Srbi su često iskazuju svoje nezadovoljstvo srpskim političarima, za koje su rekli da nisu uspeli da predstavljaju stvarne potrebe “svojih ljudi”. Žena iz Zvečana kaže da “oni ne znaju kako njihov narod pati”.

Slušajući učesnike ne-albanskih zajednica koji žive u enklavama ili pod drugim ograničavajućim okolnostima, postoje jasno da je većina njihovih zahteva u vezi sa željom da Albanci priznaju njihova prava. Čak i ukoliko su, u retkim slučajevima, pojedinac ili grupa ljudi je naveli neku drugu stvar kao prioritetnu, problem je uvek suštinski povezan sa konkretnu situaciju, a to je biti manjina na Kosovu. Na primer grupa mladih Srba iz Šilova (Gnjilane) je izabrala “Mlade i Sport” kao prioritet izjavljujući da bi “više sportskih aktivnosti pomoglo mladima da zaborave svoju stvarnost”.

### **Sloboda Kretanja**

Verovatno najozbiljniji i najveći problem trenutne situacije za mnoge etničke zajednice je odsustvo slobode kretanja dalje od susedstva, sela ili enklava. Pored psihološkog efekta življenja u getu i neprekidno opasnosti čim se napusti enklava, to značajno utiče na sva druga polja života ovih zajednica. Kako to čovek iz Zvečana izražava: “Neprihvatljivo je da žena, da bi se porodila, mora

biti prevezena do bolnice u blindiranom autu.”

Ljudi se ne osećaju sigurno da ulaze u oblasti u kojima ne čine većinsko stanovništvo. Putovanje kroz Kosovo je postalo nepoželjna avantura. Primer mnogih sličnih situacija, dala je žena iz Zubinog Potoka: “Bezbednost je problem pošto put prolazi kroz Albansko selo Kabra i mi se plašimo da nekad nešto može biti postavljeno na putu, tako da smo uvek pažljivi. To je način na koji mi putujemo – kao budale. Nema problema sa stanovnicima Kabra, ali se mi plašimo da bi neko drugi mogao imati pristup putu.”

### **Obrazovanje, upotreba jezika i kultura**

Roditelji su zabrinuti zbog obrazovanja svoje dece. U mnogim manjim mestima postoje samo osnovne škole. Da bi deca stekla više obrazovanje, moraju da prolaze kroz ili odlaze u ono što mnogi ljudi smatraju nesigurnim oblastima. Za srpsku decu u enklavama, druga mogućnost bi bila odlazak u veće oblasti na severu Kosova ili u Srbiju, dok ostale kosovke ne – albanske manjine nemaju te mogućnosti.

Bilo koja rasprava o obrazovanju neminovno vodi ka upotrebi jezika. “Većina ima mogućnost obrazovanja na svom maternjem jeziku, dok naša deca ne uživaju ista prava” veoma je uobičajena izjava među roditeljima koji nisu Albanci. Žena iz Glogovca se slaže, govoreći da bi “sve zajednice trebalo da imaju pravo na korišćenje svog jezika.” Oba ograničenja, sloboda kretanja i smanjena upotreba jezika, otežavaju učešće u širem kulturnom životu, ako ga ne onemogućavaju.

### **Zdravstvo**

Zdravstvena nega je direktno povezana sa slobodom kretanja i drugim osnovnim pravima, poput upotrebe jezika. U mnogim enklavama zdravstvene ustanove su osnovne, kao po svim selima. Poseban tretman zahteva odlazak pacijenata u veci grad. Seljaci i raseljeni ne-albanci iz Dragaša obajšnjavaju da za pripadnika većinskog stanovništva ovo je prosto nezgoda, ali za sve ostale ni putovanje ni boravak ne bi bili bezbedni. Ako oni moraju da dođu do bolnice u Prizrenu, nepoznavanje albanskog jezika učiniće njihovo pokušaj komunikacije sa medicinskim osobljem gotovo nemogućom. Pristup odgovarajućoj zdravstvenoj nezi, smatra se osnovnim pravom, ali u mnogim slučajevima kao hitnost, posebno za starije ljude “koji ne mogu otići u bolnicu ili kod doktora kada je potrebno” kaže čovek iz Zvečana.

### **Raseljena lica**

Među privremeno raseljenim zajednicama, nada za bolju budućnost je veoma mala, posebno za one koji sada, više od dve godine, žive u kolektivnim centrima poput Plementine u Obiliću. Povratak na svoju zemlju, u svoje kuće i povrate svoju imovinu, za mnoge je preduslov za bilo koju dalju raspravu. Vratiti se kuci i osecati se bezbedno kod kuće je ono što mnogi traže i smatraju to svojim osnovnim pravom, koje nije ispunjeno.

### **Očekivanja od političara**

Ljudi ne očekuju čuda, ali se nadaju da će političari barem primeniti pisani zakon. Ništa ne treba da bude otkriveno, “sve je savršeno zapisano u Ustavnom okviru, ali je potrebno da se to primeni”, podseca Bošnjak iz Istoka. Žena iz Leposavića govori u ime mnogih kada kaže: “Potreban nam je transparentan i zakonski sistem”.

“Vlada ima moć da izoluje pojedince i grupe koje krše osnovna ljudska prava

drugih”, govori čovek iz Zvečana, dok Srbin iz Kosovske Kamenice smatra: “Efektivniji zakoni moraju da garantuju uživanje slobode kretanja. Važno je da se nove institucije pridržavaju međunarodnih standarda”.

### **Nada u međunarodnu zajednicu**

Jos uvek velika nada se polaže u međunarodnu zajednicu da”pomogne u procesu pomirenja” kaže Srbin iz Orahovca, a po raseljenim Srbima u Plemetini, međunarodna zajednica treba da “promoviše ljudska prava između svih “i da garantuje red i funkcionisanje zakonskih institucija u skladu sa međunarodnim standardima”.

Međunarodna zajednica bi trebalo da nastupi tamo gde lokalni političari ne uspeju ili nisu spremni da se kreću u pravcu koji ljudi žele. “Trebalo bi da bude više javnih sastanaka i otvorenih rasprava, gde pitanja mogu biti postavljena međunarodnoj zajednici”, kaže Aškaliya iz Kosova Polja. Ovo bi, po njemu, usmerilo izabrane ljude da rade za sve zajednice. Učitelj Srbin iz Gnjilana traži da UMNİK natera albanske vođe da započnu dijalog sa Srbima.

### **Nada u mlade**

Izgleda da ljudi veruju i da se nadaju da njihova deca mogu raditi ono što oni ne mogu. Ljudi iz svih etničkih zajednica žele da okupe zajedno decu svih etničkih zajednica, pošto mladi ljudi imaju predrasude. Školski plan bi trebalo da ima nastavne programe koji objašnjavaju “ko su drugi”, kako bi se bolje razumele kulture drugih, da se “predstavi pozitivan primer multietničkog života u drugim zemljama”, kažu porodice iz Zvečana. I Zato što “bolje razumevanje i međudodnos čine lakšim razumevanje prava zajednica”, mišljenje je žene iz Glogovca.

Posebno su mladi ljudi istakli ovu poruku na nekoliko sastanaka. Prema mladim ženama iz Uroševca, “svaka zajednica mora da uživa ista prava slobode kretanja i slobode izražavanja bez obzira na etničku pripadnost.”

### **Dialog**

“Albanci moraju da počnu da kontaktiraju sa nama!”, zahtev je čoveka iz Zvečana. Na skoro svim sastancima sa nealbanskim zajednicama, kao i na mnogim sastancima sa Albancima, izražena je nada u pomirenje. “Mi moramo da otpočnemo međusoban razgovor”, izjava je žene iz oblasti Srbice. I mladi Srbin iz Vrbovca (Vitina) je ubeđen da “ako možemo da živimo zajedno, onda možemo da postgnemo sve.”

Ali “neophodno je da postavimo novu osnovu” kaže inženjer iz Zvečana. “Na Kosovu ima dovoljno mesta za sve, ni jedna grupa ne treba da ugrožava drugu.” Nema loših i dobrih zajednica, već samo dobrih i loših ljudi”, smatra Srpkinja iz Gnjilana.

### **I većina?**

Obezbeđivanje jednakih prava za sve zajednice na Kosovu, biće od koristi za ugroženo stanovništvo, ali i važno dostignuće za kosovske Albance. “Jednaka prava za sve su veoma važna. Želim da sam ponosan što sam Kosovac, i kada sam u inostranstvu” izjavljuje Albanka iz Gnjilana. Kada smo, na sastancima, raspravljali o ovom pitanju, čulo se dosta zanimljivih predloga. Glava sela iz Srbice želi da “Kosovka policija bude bolje istrenirana i razmeštena po enklavama da bi posmatrala da li se prava koja imaju Albanci, daju i svim ostalim zajednicama.”

## KULTURA

*“Ako nemate svoju kulturu, nemate ništa.”*

Mladić iz Podujeva

Iako je “Kultura” ili bolje nedostatak kulture, pomenuta na mnogim sastancima zajednice, veoma je retko među glavnim prioritetima.

### **Kulturni identitet**

Javila su se dva glavna shvatanja o tome šta se misli kada se kaže “kultura”. Većina ljudi razume kulturu kao aktivnosti i institucije u kojima se organizuju kulturne aktivnosti. Ali neki pod pojmom kultura podrazumevaju “kuturni identitet” što “koji bi, pre svega, odredili sami ljudi” i pokazati brigu da ne izgube ono što je prihvaćeno kao karakteristično za društvo. Kao što kaže žena iz Podujeva, “moramo biti otvoreni za druge kulture, a da, pri tom, ne izgubimo sopstvenu”. i grupa mladih iz Štrpca potvrđuju,

“kultura je nešto duboko u najširem mogućem smislu, i objedinjuje sve ono što čini osobu. Ali ljudi gube to.”

Susretanje se sa drugim kulturama i izlaganje ljudima iz drugih mesta, kako bi se “naučile nove stvari” je stvar koju neki žele za sebe i svoje sugrađane. Mlada krojačica i 20 –godišnja medicinska sestra iz Mališeva žele da lokalna kultura bude “više zapadnjačka”, dok se ostali osećaju “pod pritiskom zapadnjačke kulture koja je potpuno neprihvatljiva za naše ljude”, kako to kaže inženjera iz Zubinog Potoka.

### **Kulturni razvoj – razvitak kulture**

Međuzavisnost društvenog i kulturnog razvitka je jedna je od stvari na kojoj su insistirali učesnici. Kako mlad frizer iz Prizrena kaže, “kultura na Kosovu mora da se razvija” jer je za “razvoj društva, kultura je veoma važna. U budućnosti ćemo obratiti više pažnje na to”, nada se 36-godišnji radnik iz Podujeva.

Mnogi ljudi prave paralelu između obrazovanja i kulture, verujući da će pružanje boljeg obrazovanja, doprineti da ljudi postanu svesni važnosti kulture. “Svakoj zdravoj osobi je potrebna kultura”, veruje žena iz Podujeva.

### **Kulturne aktivnosti**

Kao i u mnogim drugim mestima, gde se oseća nedostatak finansijskih sredstava, kulturni sektor je najčešće prvi koji se zapostavlja, ili se ne ulaže dovoljno u njega. U slučaju Kosova, gde postoji mnogo neodložnih problema, sredstva koja su na raspolaganju verovatno ne omogućavaju organizovane značajnijih kulturnih aktivnosti i opštu obnovu sektora. Nedostatak kulturnih aktivnosti se

oseća u svim zajednicama Kosova, kako u većim gradskim sredinama, tako i u manjim seoskim oblastima. Problem je veći za stanovnike enklava ili drugih izolovanih mesta kao i u manjim seoskim. Problem izgleda veći za stanovnike enklave ili drugih izolovanih mesta. Mladi kosovski Srbin se žali zbog "nepostojanja bilo kakvih kulturnih događaja u Štrpcu" i nista ne ukazuje na to da će se stvari promeniti.

Na sastancima zajednice u selu Ponore blizu Mališeva, kulturni nivo je opisan kao "veoma nizak", zato su učesnici istakli potrebu za povećanjem kulturnih aktivnosti u selu kao prvi prioritet. 22-godisnja domaćica kaže: "Ja lično kulturi pridajem najveći značaj, posto je nivo kulture u našem selu veoma nizak, što me veoma zabrinjava."

Kao nasleđe socijalističkog sistema, svaka zajednica ima svoj Dom kulture. Ove, često impresivne građevine, danas su bez nekih značajnijih aktivnosti, a nije puno toga urađeno, tokom poslednje dve godine, na ponovnom aktiviranju ovih centara. Mnogi žele da centri ponovo zažive, da pozorišta i bioskopi prograde, a izložbe i koncerti počnu sa održavanjem, kako bi mladi mogli da saznaju nešto i angažuju se u različitim kulturnim aktivnostima.

### **Budućnost**

Mladi ljudi po enklavama i izolovane zajednice zahtevaju od Odeljenja za kulturu da pokaže više interesovanja za njih, kao i da ulože više novca u kulturne aktivnosti. Finansijsko stanje kulturnog sektora je stvarna briga. Ljudi su svesni da "kultura košta" i ljudima koji rade u sektoru "trebaju odgovarajuće plate", kako to ističe mlada žena iz Gnjilana.

Buduća Vlada bi trebalo da uloži napore i obezbedi novac za održavanje kulturne tradicije i istorijskih spomenika, želi mašinski inženjer iz Zubinog Potoka. Mladima je potrebno više biblioteka na Kosovu, i voleli bi da imaju više literature na lokalnim jezicima.

Kada je reč o kulturnim aktivnostima, izgleda da postoji neslaganje između mlađe i starije generacije. Mladić iz Štrpca se žali da su stariji ti koji su nadležni, a mladima nije ponuđeno dovoljno mogućnosti da se njihov glas čuje, kulturne aktivnosti mlađih generacija nemaju dovoljnu nezavisnost.

Opšta želja je da vlasti shvate važnost kulture za "zdravo društvo".

---

## **Podaci o kulturi**

---

- Umetničke galerije, pozorišne grupe i mnoštvo specijalnih kulturnih događaja, pomagali donatori i međunarodne organizacije. Nacionalnom muzeju i biblioteci je još uvek potrebna znatna pomoć; glavni kulturni spomenici zahtevaju obnovu, a kosovske dramske institucije (Narodno pozorište, Kosovska filharmonija, Šota ansambl pesama i igara, Narodni muzej) još uvek nemaju dovoljno osnovnih sredstava (UNMIK/JIAS Odeljenje za rekonstrukciju).
- 65 javnih biblioteka je uništeno, a 70% opštinskih kulturnih centara oštećeno ili uništeno (UNMIK/JIAS Odeljenje za rekonstrukciju).
- Tri instituta za zaštitu spomenika u (Prištini, Prizrenu i Đakovici) i pet arhiva (Priština, Prizren, Peć, Gnjilane i Kosovska Mitrovica) su deo mreže koju podrava UNMIK/JIAS Odeljenje za kulturu.

## RAD I SOCIJALNO STARANJE

*“Društveni zakoni se ne primenjuju, decu smo zaposlili i nemamo socijalno osiguranje.”*

Penzioner iz Đakovice

Visok procenat nezaposlenosti, nedostatak mogućnosti zapošljavanja, mnogobrojna domaćinstva sa malim ili nikakvim primanjima, smatraju da bi pitanja u vezi sa radom i socijalnim staranjem, trebalo da budu jedna od najvažnijih na sastancima zajednica. Međutim, ova pitanja, smeštena tek na jedanaesto mesto na rang listama, na mnogim sastancima nisu ni pomenuta.

### Rad

Za sve one koji se bave socijalnim pitanjima, najbolje rešenje problema jeste u zapošljavanju. “Nezaposlenost je naša najveća briga. Nezaposlenost pogoršava sve društvene probleme na Kosovu”, kaže jedan mladić iz Uroševca. Dok žena iz Dečana smatra: “Kada ljudi rade, oni su i u mogućnosti da plaćaju poreze, pa se taj novac može koristiti za finansiranje socijalnih programa.”

Teško je utvrditi tačan broj Kosovaca bez primanja, postoje samo procene. Na osnovu misljenja ljudi, ova cifra dostize od 70 %(jedan mladić iz Uroševca) do 80%(jedan tehničar iz Leposavića). Tačno je da je veliki broj ljudi izgubio radno mesto nakon završenog konflikta, ili zbog tekućih rekonstrukcija javnog i privatnog sektora. Zamene za masovno zapošljavanje u administraciji ili velikim društvenim preduzećima, veoma je teško naći, ali se neki ljudi još uvek nadaju. Jedna grupa Roma i Aškalija iz Orahovca je ubeđena da, ukoliko bi mogli da povrate “svoja stara radna mesta, socijalnu pomoć bi dobijali oni kojima je zaista potrebna”.

Veliki broj mladih nikad nije imao posao i žele da rade da bi “izdržavali sami sebe, a ne da zavise od roditelja”, kaže 21-godišnjak iz Suve Reke. Njegova izjava odražava zabrinutost mnogih. “Sve dok nema pomoći za nezaposlene, mnogi mladi žive na teret porodice”, dodaje iz Sipola kraj Kosovske Mitrovice. Ovo dodatno finansijski opterećuje porodicu i ponižava mlade. Učenik iz Srbice izražava bojaznost mladog naraštaja zbog neizvesne budućnosti i kaže: “Ako je neko u godinama i bez posla je, on može da se osloni na svoju decu, ali ako je mlada osoba bez posla, neće dobiti mogućnost da ostari.”

Pored opšteg nedostatka prikladnog zaposlenja, članovi nealbanskih zajednica sa Kosova osećaju se i zapostavljenima. “Kada konkurišemo za posao, predajemo dokumente koji zatim jednostavno nestanu. Mi smo diskriminisani”, kaže Rom iz Kosovske Kamenice. Jedan 26-godišnji Srbin, radnik kaže da je “većina Srba



je bez posla, u fabrikama radi samo jedna zajednica, što se ne dešava nigde u svetu. Ljude treba zapošljavati na osnovu sposobnosti, a ne na osnovu etničke pripadnosti.”

“Naterajte Albance direktore fabrika, da zapošljavaju i radnike nealbance”, traže Romi i Srbi iz oblasti Gnjilana.

### **Penzije**

Svaka generacija suočava se sa posebnim problemom. Dok mladi ne mogu da se zaposle, starija generacija radila je celog života, ali ne može da uživaju u rezultatima svoga rada. Njihov doprinos socijalnom fondu Jugoslavije, se sada, kada je to potrebno, ne vraća u vidu penzija. Penzioner iz Peći traži da Vlada izvrši pritisak na Jugoslaviju i zahteva isplatu penzija, pošto su godinama davali doprinos.

“Nismo primili penzije u protekle tri godine, a to je ljudsko pravo, garantovano Konvencijom UN”, kaže stariji muškarac iz Đakovice.

### **Teški socijalni slučajevi**

Kao posledica konflikata, velik broj žena su ostale udovice i snose odgovornost za celu porodicu, koja se često sastoji od dece i starih roditelja. Ne postoji, ili je jako mala, pomoć za udovice. Primanja roditelja često su nedovoljna za izdržavanje porodice. Mnogi ne tnaju kako da nastave život. i tako se dešava da deca često prodaju cigarete na ulici. Najveća zabrinutost odraslih je to što ova deca ne uspevaju da se školuju, te samim tim, kasnije neće imati priliku da se zaposle. “Da bi sprečili ili otklonili ovakvo propadanje mladih, mora se posvetiti više pažnje siromašnim porodicama”, kaže nezaposleni učitelj iz Gnjilana.

Drugu ugroženu grupu u društvu predstavljaju nesposobni za rad. Jedan mladic iz Sipola kraj Kosovske Mitrovice kaže: “Potrebni su nam obrazovni programi i mogućnosti zaposlenja za invalide. Moraju se regulisati njihova prava na socijalno staranje, kao i što se mora pospešiti razvoj obrazovnih programa za hendikepirane, pravljjenjem zgrada sa nagibima na ulazu.”

### **Sistemi**

Ljudi na Kosovu posmatraju proces prelaska iz socijalističkog sistema, koji im je dobro poznat, u nepoznat i neizvesan sistem. Ljudi se plaše radikalnih poteza, previše racionalizacije, “primene strogih kriterijuma zapada”, objašnjava nezaposleni čovek iz Gnjilana. Oni bi pre obnavljali sistem, koji trenutno obezbeđuje penzije od 10 nemačkih maraka mesečno, kao što kažu penzioneri na sastanku u Prištini. Za članove svih zajednica, jedini odgovor za masovnu nezaposlenost leži u “starom sistemu”, odnosno u obnavljanju društvenih fabrika i “ponovnom zapošljavanju u javnim administrativnim službama”, pošto “zatvaranje većine fabrika ima direktan uticaj na socijalna pitanja penzionera, invalida, dece i ljudi nesposobnih za rad”.

### **Šta da se radi ?**

“Sistem socijalnog osiguranja je u katastrofalnom stanju.” Bez sumnje je da ova Srpkinja iz Kosovske Kamenice, nije usamljena kada misli ovako. Ali šta može da bude rešenje za to? Ovo pitanje je predato Vladi na razmatranje. Ljudi očekuju od Vlade da se bavi tim. “Pre nego sto se reše svakodnevni problemi penzionera, prvo treba da rešiti političku i finansijsku krizu”, mišljenja je jedna 42-godišnjakinja iz Gnjilana. “Buduca Vlada mora da obezbedi donacije”, kaže jedna žena iz Dečana.



Mladić iz Đakovice predlaže prikupljanje preciznih podataka o socijalnom statusu stanovnika Kosova. Na ovaj način Vlada će moći da dodeli socijalnu pomoć na najpravedniji mogući način. Oni koji odlučuju nisu upućeni u svakodnevni život običnih ljudi, zaključuje žena iz Gnjilana. “Imamo socijalne radnike, koji ne rade svoj posao onako kako treba. Oni nemaju pristup stvarnom životu i često donose pogrešne odluke.”

Direktor škole iz Kosovske Kamenice zapaža da su “svi socijalni problemi usko povezani sa ekonomskim razvojem i zaposljavanjem, te zato sindikat mora da odlučuje o ovim problemima. Ali sindikati su paralizovani zbog činjenice da je 10. 000 radnika bez posla.” Njegov komšija dodaje: “Mora se pojačati uloga sindikata!”.

Ovaj začarani krug opisuje jedan mladić iz Orahovca: “Nedostatak radnih mesta izaziva nedostatak obrazovanja za buduće generacije, što opet smanjuje mogućnosti zaposlenja i stvara dalju zavisnost od humanitarne ili socijalne pomoći.”

Ogorčenje i nezadovoljstvo su veoma rasprostranjeni osećaji. “Politricari su nam obećali socijalnu pomoć i penzije, ali ništa nije realizovano. Budžet Kosova je veoma mali za isplatu penzija i plata i obezbeđivanje socijalne pomoći. Carina funkcionise, ali ništa od toga nije ušlo u budžet za penzije. Plate su veoma niske. Cene struje su trostruko veće u poredjenju sa predratnim periodom. Komunalne usluge su veoma skupe i ljudi ne mogu to sebi da priušte. Glas naroda se mora više slušati i političke partije ne bi trebalo da budu jedine koje imaju reč. To će dovesti do toga da nećemo hteti da glasamo ni za jednu partiju”, mišljenja je jedna žena iz Đakovice.

Samo nekoliko mladih učesnika sastanaka videlo je socijalna pitanja kao bitno pitanje. Ipak jedan mladić iz Dečana kaže: “Treba da budemo kreativniji u postizanju onoga što nam je potrebno i moramo da saradujemo.”. i jedan 23-godišnjak iz Lipljana kaže: “Izašli smo iz konflikta ekonomski i finansijski uništeni. Potrebna nam je posebna pomoć za ljude bez kuća, za socijalne slucajeve i siročad. Naše društvo snosi veliku odgovornost za sve ove ljude.”

---

## Podaci o radu i socijalnom staranju

---

- Procenjuje se da je stopa nezaposlenosti na Kosovu oko 50%. 43% u gradskim oblastima i 57 % u seoskim područjima. Nezaposlenost žena dostiže oko 53%. Zaposlenih je oko 33%. Mreža zapošljavanja sa 29 predstavništava na Kosovu posreduje u nalaženju radnih mesta. Odeljenje radi na izgradnji pristupa zapošljavanju za manjine (UNMIK/JIAS Odeljenje za rad i zaposlenje).
- Šest Centara posredovanja za posao funkcionisu u velikim gradovima, obezbeđujući ponude za posao, obuku i procenu potrebe trzista.
- 55. 000 porodica dobijaj pomoć iz socijalne šeme UNMIK-a, koja omogućava finansijsku pomoć za najsiromasnije. (UNMIK/JIAS Odeljenje za Zdravstvo i Socijalno stanje).
- Priblizno 10. 000 do 12. 000 porodica je još uvek na listima pomoći za izgradnju kuća, a mogući povratnici nisu uključeni u ovaj broj (UNMIK/JIAS Odeljenje za Reizgradnju).
- Penzije se ne isplaćuju za oko 97. 000 penzionera, koji imaju pravo na penzije

i isplacivanja invaliditeta. Ne postoji sistem placanja za slučaj bolesti, nesposobnosti za rad ili nezaposlenosti.

- Tokom 2001 Odeljenje zdravstva i socijalne pomoci, u saradnji sa Svetskom bankom i drugim donatorima, razvije sigurniji i dugoročniji sistem socijalnog osiguranja koji ce u buducnosti biti u stanju da osigura građane Kosova. (Konsiliodovani budzet Kosova za 2001).



## UNUTRAŠNJA I SPOLJNA TRGOVINA, INDUSTRIJA I INVESTICIJE

*“Mi želimo da radimo, ne želimo nikoga da molimo.”*

58-godišnji zemljoradnik iz Srbije

L oše stanje industrije, “imamo mnogo fabrika koje ništa ne proizvode”, i nedostatak domaćih proizvoda na Kosovu su neke od stvari koje najviše zabrinjavaju neke učesnika sastanaka zajednica. Stara tehnologija, nedostatak dobrih zakona, koji bi zaštitili sve one koji žele da ulože navac u Kosovo, navode se kao glavni razlozi sadašnjih poteskoća. Očigledno je da veliki broj učesnika na sastancima zajednica nema dovoljno informacija u vezi sa složenim svetom međunarodne trgovine i industrijskih ulaganja. Shodno tome, kada se razgovara o ovim pitanjima, ljudi se oslanjaju na stara iskustva i na ono što sami smatraju zdravom logikom. Zbog toga se uvoz doživljava kao posledica nedovoljne domaće proizvodnje. “Kupujemo robu u inostranstvu, a možemo i sami da je proizvedemo”, smatraju ljudi. Narod želi početak proizvodnje u zemlji, što je pre moguće, kako bi smanjili ovisnost o inostranstvu. “Ako bi se njive kultivisale onako kako treba, prinosi bi se povećali.”, mišljenje je poljoprivrednika iz Srbije.

Ojačanje unutrašnje i spoljašnje trgovine, kao i razvoj industrije, treba smatrati za najvažnije pitanje za buduću Vladu, jasna je poruka sa sastanaka.

### **Ulaganja**

Jedna žena iz Kačanika primećuje: “Ako imamo razvoj industrije, tada postoji velika mogućnost uspostavljanja unutrašnje i spoljašnje trgovine, tako da ćemo imati uslove za priliv stranog kapitala, od koga će zavisiti budućnost Kosova.” Ove investicije će stvarati mogućnosti zaposlenja i bolju infrastrukturu. Vođe grupe mladih iz Kosovske Kamenice kaže da “stvaranje Kosova sa slobodom kretanja za sve zajednice, u saglasnosti sa međunarodnim konvencijama, olakšaće priliv inostranog kapitala.” Žena iz Dečana ubeđena je da nema napretka bez stranih ulaganja. “Ulaganja pospešuju industrijski razvoj, koji reguliše i unutrašnju i spoljnu trgovinu.”

“Unutrašnja i strana ulaganja u industriju, razvoj domaće i strane trgovine, su značajni izazovi za izabrane kandidate, koji bi trebalo da rade na sprovođenju

reda i zakona, koji bi osigurali ulaganja i doneli neke olakšice ulagačima”, naglašava stanovnik Uroševca.

Narod apeluje na buduće lidere da smisle kako da privuku preduzetnike iz inostranstva i obezbede prosperitet na Kosovu.

### **Obnova**

Inženjer iz Suve Reke misli da je obnova industrije veoma važna jer “bez razvoja trgovine i industrije, nema napretka Kosova”. Sve industrije koje su sada društvene treba privatizovati. Ulagaja treba usmeriti na povećanje proizvodnih kapaciteta, pa će to rezultirati povećanim zapošljavanjem na Kosovu”. Jedan mladić iz Lipljana smatra da je rešenje u brzom otpočinjanju trgovine sa Evropom i sa Balkanom. “Vecina naroda zarađuje za život trgujući, ali to mora da se poboljša, što ne može biti učinjeno na individualnoj bazi, već treba podršku vlasti” Za veliki broj ljudi, glavni predlog za Vladu je omogućavanje zapošljavanja, posebno za mlade iz seoskih oblasti.

---

## **Podaci o unutrašnjoj i spoljnoj trgovini, industriji i ulaganjima**

---

Na osnovu “Statističkog pregleda poslovne arhive”, Međunarodne organizacije za migracije, april 2001.

- Ukupan broj poslovnih aktivnosti sačinjen je od skoro jednakog procenta društvenih organizacija (49. 6%) i privatnih organizacija (50. 4%). Mala preduzeća (sa 0 do 4 zaposlena) sačinjavaju najveći deo poslova (77. 4 %).
- Jugozapadne opštine Kosova imaju najveći procenat zaposlenosti, izuzev Dečana. Najveći broj poslova i prilika za rad su u Prištini.
- U poredjenju sa ukupnim brojem ljudi, (zaposlenih i nezaposlenih), oblast Peći i Đakovice imaju nejveći nivo poslovnih aktivnosti samozapošljavanja, 13% u Peći i 11% u Đakovici u poredjenju sa 8% u Prištini, Dečanima, Istoku i Podujevu.

## RAZVOJ ODNOSA SA EURO-ATLANSKOM ZAJEDNICOM

*“Integracija sa stranim svetom znači razvoj unutrašnjeg sveta.”*

Učitelj iz Srbije

Veoma je teško govoriti o odnosima Kosova, koje se nalazi pod privremenim protektoratom Ujedinjenih nacija, sa euro-atlanskom zajednicom. Primećuje se da se veliki broj ljudi smatra sebe politički, ekonomski i kuturno zavisnima od zapadnih zemalja. “potrebna je dalja podrška zapadnih zemalja. Nakon stvaranja centarlna Vlade u Prištini, biće nam potrebne već investicije međunarodne zajednice”, misli jedna žena iz Peći. To je razumljivo, ako se uzme u obzir trenutna situacija. Kosovo je zavisno i ne predstavlja međunarodnog partnera. Saradnja, u mnogom znači da Kosovo očekuje pomoć međunarodne zajednice. “Odnosi sa evropskim zemljama, osiguravaju naš ekonomski, tehnički i kulturni razvoj, ovde na Kosovu”, mišljenja je jedan 28-godišnji učitelj iz Podujeva. Radnik iz Srbije misli da su dobri odnosi sa međunarodnom zajednicom neophodni za rešavanje unutrašnjih problema Kosova.

Razvoj odnosa sa euro-atlanskom zajednicom smatra se osnovnim uslovom za poboljšanje ekonomske situacije i postzanja stabilnosti na Kosovu. “Napredak kosovskog društva je usko povezan sa dobrim odnosima sa evro-atlantskom zajednicom”. (učitelj iz Kline). Njegov sugrađan, novinar, ima slično mišljenje: “Balkanske zemlje su uvek imale problem u očuvanju stabilnosti, što znači da možemo da očuvamo stabilnost na Kosovu samo sa dobrim odnosima sa SAD i NATO.”

### **Cilj spoljnih odnosa**

“Voleo bih da vidim ovo mesto uključeno u međunarodne odnose. Odnosi sa euro atlanskom zajednicom moraju da budu pojačani. Kosovsko društvo treba da pokaže više spremnosti u pravcu saradnje”, kaže jedan radnik iz Firaje kod Štrpca. U geografskom smislu Kosovo je u Evropi i “bilo bi normalno da se saradnja razvije”, objašnjava čovek iz Peći. Mnogi prisutni su se složili sa mišljenjem da je, za budućnost Kosova, veoma važno uspostavljanje dobrih odnosa sa drugim zemljama. “Ekonomski i politički razvoj Kosova je potpuno nezamisliv bez saradnje sa međunarodnom zajednicom”, veruje advokat iz Srbije. Ipak, ljudi su optimisti što se tiče budućnosti Kosova i ne sumnjaju da će saradnja biti

sve bolja i bolja. “Ulazeći u euro-atlansku zajednicu, Kosovo će se razvijati sve brže. U isto vreme će se poštovati međunarodni zakoni, uredbe, ljudska prava i ekonomski standardi”, dodaje medicinska sestra iz Suve Reke.

Učesnici sastanka zajednica su pokazali želju za poboljšanjem uslova života na Kosovu. Aktivnija saradnja sa inostranim faktorom je, u Kačaniku, navedena kao konačno rešenje za postkonfliktni oporavak.

# POLJOPRIVREDA, ŠUMARSTVO I RAZVOJ SELA

*“Napredna poljoprivreda stvara dobre osnove za razvoj društva.”*

Poljoprivrednik iz Kline

Kosovo je u suštini seosko područje. Zbog toga razvoj poljoprivrede mora da predstavlja važan doprinos poboljšanju životnog standarda seljaka. Razvijena poljoprivreda bi mogla mladima da pruži da porade na razvoju svog sela. “Uzimajući u obzir da ja živim na selu, poljoprivreda i šumarstvo su dve osnovne aktivnosti, i ja ne vidim druge mogućnosti za razvitak sela”, kaže jedan poljoprivrednik iz Broda (opština Dragaš). Opširujući stanje u Dečanima, jedan poljoprivrednik kaže: “Poljoprivreda je osnovna aktivnost, naročito u oblasti Isnici, gde je većina radne snage zaposlena u poljoprivrednom sektoru. Blizina pijace u Peći, predstavlja mogućnost više za poljoprivrednike da prodaju svoje proizvode, ali su često sputani nedostatkom opreme i semena.”

“Razvoj sela je neophodan, ali postoji veoma malo mesta na kojima bi seljaci mogli bezbedno da prodaju svoje proizvode. Bezbednosna situacija mora da se poboljša, kako bi ljudi mogli slobodno da prodaju svoje proizvode”, kaže poljoprivrednik iz Gnjilana.

## **Razvoj poljoprivrede**

Zahtev koji je veoma često upućen budućim organima Kosova je da obrate više pažnje na stanje u seoskim oblastima, ulažući novac u obnovu potrebne infrastrukture. Učitelj iz Suve Reke predlaže veća ulaganja u poljoprivredu, zaštitu šuma i kultivisanje zelenih površina, “ali su potrebne konkretni koraci, a ne samo reči”. Jedan srpski poljoprivrednik iz Gnjilana kaže da pošto većina Srba sada živi u selima, a svaki dan neko napušta Kosovo, potrebno je stvoriti bolje uslove, kako bi se Srbi podstakli da ostanu, a oni koji su otišli, da se vrate.

U poljoprivredi ljudi imaju mogućnosti da daju konkretne predloge, koje su u stanju i sami da ostvare. Učitelj iz Podujeva kaže: “Razvoj poljoprivrede bi nam omogućio da ne zavisimo od strane pomoći i imali bismo mogućnost da sami rešimo svoje probleme. Broj ljudi u seoskim oblastima je veoma velik i na Kosovu imamo dobre uslove za brzi razvoj.”

## **Faktori za ekonomsku i socijalnu stabilnost**

Poljoprivreda, šumarstvo i razvoj sela predstavljaju “veoma važnu granu industrijske i čine jedino rešenje za Bošnjake koji žive u ovom delu Kosova”, kaže

nezaposleni mladić iz Rečana, u opštini Prizren. “Ljudi koji žive u seoskim oblastima, žele da ih napuste. Zbog toga je neophodno uložiti više energije u razvoj ovih oblasti.”, ističe predstavnik NVO iz Obilića. “Razvoj poljoprivrede se frosira u celom svetu, međutim ovde to nije slučaj”.

Veoma često poljoprivrednici predlažu da budu oslobođeni plaćanja poreza, kako bi se podržala prva faza razvoja poljoprivrede. “Za sada nas niko ne podržava. Poljoprivrednici koji poseduju 10 ili 15 hektara zemlje imaju problem sa navodnjavanjem. Potrebni su nam programi za razvoj poljoprivrede”-kaže poljoprivrednik iz Kline.

Treba napraviti kompletnu procenu potreba zemljoradnika, vrsta koje je najbolje uzgajati, kao i procenu stočnog fonda. Ova procena se može dati na uvid donatorima koji imaju nameru da ulažu u razvoj ovog sektora ekonomije. “U Isniću imali smo zemljoradničku zadrugu, ali je prestala sa radom pre nekoliko godina. Novoizabrani zvaničnici bi morali da učestvuju u ovim procenama, tako de opština može da se skoncentriše na nalaženje donatora za predloge projekata,” dodaje drugi stanovnik tog sela.

“Narod i Vlada moraju da sarađuju kako bi stvorili dobre uslove života za sve”, kaže nezaposleni mladić iz Dečana. Poljoprivreda je glavni izvor za postizanje razvoja u siromašnim seoskim oblastima.

---

### **Činjenice o poljoprivredi, šumarstvu i razvoju sela**

---

- Obnova seoske ekonomije je dobro napredovala uz znatnu pomoć donatora. Popravljen je 15. 000 traktora i 900 raznih poljoprivrednih mašina; dodeljeno je 3000 grla stoke i urađena je vakcinacija. 35. 000 tona đubriva je podeljeno u 48. 000 poljoprivrednih domaćinstava. (Odeljenje za izgradnju i UNMIK).
- U saradnji sa javnim lokalnim službama, izvršene su popravke koje će omogućiti navodnjavanje više od 25. 000 hektara zemlje, što će udvostručiti poljoprivredu. (UNMIK/JIAS Odeljenje za Rekonstrukciju).
- U poređenju sa ostalim poslovima na Kosovu, poljoprivreda, lov i šumarstvo zauzimaju oko 1. 1 % uglavnom zbog veoma niskog stepena registracije poljoprivrednih aktivnosti (Statistički Zavod Kosova).





## **PORODICA, PROBLEMATIKA POLOVA I MALOLETNIČI**

*“Sve počinje sa porodicom. Ako je porodica zdrava, imaćemo zdravo društvo.”*

*Žena iz Podujeva*

Iako se često pojavljivala među deset najvažnijih oblasti, o odgovornosti u oblasti porodice, problematike polova i maloletnika, nije često diskovano na sastancima. Kada je razgovarano o tome, čula su se četiri glavna pravca razmišljanja u vezi sa ovom odgovornošću: uloga porodice u demokratskom društvu, uloga žene, neophodni ekonomski uslovi za održavanje porodice i mogućnost obrazovanja i kulturnih aktivnosti za omladinu.

### **Uloga porodice u demokratskom društvu**

Sve etničke zajednice ističu da je porodica osnov društva. Društvo čiju osnovu čini zdrava porodica, je civilizovano građansko demokratsko društvo. Način funkcionisanja porodice je odraz društvo čiji je porodica deo. “Porodica sa demokratskim načelima, pomaže u stvaranju demokratskog društva”, misli jedan nezaposleni apsolvant prava iz Podujeva. Istog mišljenja je i 38-godišnji Srbin raseljeno lice na Brezovici, “Zdrava porodica, zdravo društvo.”

### **Uloga žene u porodici**

Jednakost žena u porodici je tema koju su posebno pominjale žene tokom razgovora. Nedostatak obrazovanja i samostalnog odlučivanja u braku, dva su ključna problema, koje je navela grupa žena iz Podujeva. Jedna 33-godišnjakinja socijalna radnica iz Podujeva mišljenja je da je uloga žene u porodici, potcenjivana veoma dugo i da bi trebalo obratiti pažnju na to. Ona apeluje na novo rukovodstvo da da veći prioritet ženama u donošenju odluka i da ih više uključi u sve oblasti života.”

Jedna studentkinja se slaže sa tim ističući ozbiljan problem nasilja u porodici. Ona kaže da su žene bile pod pritiskom pre rata, ali da se pritisak na žene nastavio i posle rata. “Postoji mnogo primera maltretiranja žena. Žena je zatvorena u kući, nema pravo na školovanje, ona, tačnije, nema nikakva prava. Zbog toga tražim od izabrane Vlade da pomogne žene”.

Druga mlada žena iz Podujeva veruje da treba podsticati žene da se školuju više. Ako su školovane, muškarci bi im uzrokovali manje problema. Problem školovanih žena je da ne dobijaju priliku da nastave obrazovanje i karijeru nakon

udaje. "U mnogim slučajevima školovane žene su primorane da napuste posao nakon udaje, što je nepravda."

Jedna udata Srпкиnja, raseljeno lice na Brezovici, predlaže da same porodice rade više na upoznavanju dece sa jednakošću polova.

### **Ekonomski uslovi**

Loši ekonomski uslovi, sa kojima neke porodice moraju da se izборе, često uništavaju odnose u porodici, posebno, ako je žena ta koja radi, pa muškarac, tradicionalni izdržavalac porodice, ne može da se pomiri sa tim."Ja radim, ali moj muž ne radi. Jasno je da problemi počinju upravo tu. On traži posao ali ne može ništa da nađe. A mi imamo troje dece", kaže žena iz Orahovca. Ona nastavlja govoreći da nije istina da njen muž neće da radi, on je sposoban i želi da radi ali posla nema. "Najmanje jedan član porodice treba da bude zaposlen, bez obzira da li je to muškarac ili žena".

Na sastanku u Orahovcu, jedna žena je objasnila poteškoće žena koje istovremeno rade i studiraju. Muškarci mogu da honorarno rade u kafićima, ali "kultura ne dozvoljava žanam da rade na takvim mestima, ili da čiste, što je moguće u inostranstvu. Takva žena bi odmah stekla lošu reputaciju." Mnogo porodica ima potrebe za socijalnom pomoći i nove vlasti bi trebalo da to uvaži i pomognu im. Jasno je da stabilna finansijska situacija bolje utiče na porodične odnose.

### **Maloletnici**

Zdrava porodica upućuje decu ka jednoj sigurnoj budućnosti. Učesnici sastanka nealbanskih zajednica su zabrinuti zbog maloletnika kojima nedostaju neophodni uslovi za obrazovanje, što za posledicu ima negativan uticaj na njihovu budućnost. Jedan učitelj Aškalijski iz Orahovca kaže: "Ne smemo uništavati mlade. Moramo im dati priliku za ispravno obrazovanje, nezavisno od etničke pripadnosti."

Mladić Srbin iz Leposavića kaže: "Obrazovanjem treba zaštititi mlade od nezaposlenosti". drugi primer daje 45-godišnjak iz Kosovske Kamenice, govoreći da ima mnogo dece bez roditelja i da Vlada morala da smisli kako da im se pomogne.

Grupa žena iz Štrpca ističe neke od problema sa kojima se suočavaju manjine u njenoj opštini. "Alkoholizam je u porastu među maloletnicima, to je najveći problem koji se mora rešiti.", One su izrazile potrebu za boljim upoznavanjem dece o posledicama alkoholizma i upotrebe droga, o sidi i planiranju porodice.

---

## **Podaci o porodici, problematici polova i maloletnicima**

---

- Prosečan broj članova porodice na Kosovu je u opadanju. Od 7 članova 80.-tih i 90.-tih godina, sadašnji prosek je 5. 6 članova. U gradskim oblastima prosek je 4. 9, a u seoskim 6. 3 člana. (Osnovne odlike stanovništva, IOM).
- Nezaposlenost žena na Kosovu dostigla je 75%(od 63% pre rata 1998-1999). Samo 35% žena radilo je van kuće pre konflikta, trenutno samo 27% žena radi, a 23% su vlasnice malih preduzeća. Žene na Kosovu nisu zastupljene u upravljačkim funkcijama. (Žena 2000, Međunarodno helsinško udruženje za ljudska prava, Beč2000).

# TRANSPORT, POŠTA, TELEKOMUNIKACIJE I INFORMATIVNA TEHNOLOGIJA

*“Nemamo normalne veze sa svetom.”*

Žena iz Zvečan

Iako su ova pitanja retko navedena kao najvažnija, funkcionisanje sistema komunikacija, putem pošti, telekomunikacije ili transport jeste jedan od interesa ljudi, posebno one koji žive u izolovanim oblastima. “Imamo telefone, ali nemamo signal; imamo TV prijemnike, ali nemamo programe, imamo automobile, ali nam nemamo puteve po kojima bi ih vozili”, deprimirajuća je izjava žene iz Zubinog Potoka. “Telefonske veze rade jedan dan, pa dva dana ne rade,” kaže stanovnica Zvečana. i njen komšija oddaje: “Samo znamo da postoji internet, ali ne možemo da ga koristimo. Sin ima kompjuter u kuci, ali ne može da komunicira sa svetom zbog telefonskih veza.”

Loši putevi i nerazvijen javni saobraćaj uznemiravali su mnogo građane prošle godine. U međuvremenu je mnogo toga popravljeno. i pored toga ima mnogo oblasti koje nisu dobro povezane sa glavnim putevima, poput puta od Leška do Vračeva, što predstavlja brigu za mnoge stanovnike sela u okolini Leposavića. Mnogo sporednih puteva je neasfaltirano, kaže jedan 18-godišnjak iz Kačanika, dok poljoprivrednik iz Leposavića želi “nove puteve iz sela prema gradovima”.

“Ekonomija bi se poboljšala, ukoliko bismo imali bolji transport i bolju komunikaciju”, izjava je tehničara iz Zvečana.

---

## Podaci o transportu, pošti, telekomunikacijama i informativnoj tehnologiji

---

- Kosovo ima putnu mrežu od 1700 km, 330 km železnice i jedan aerodrom (UNMIK Odeljenje rekonstrukciju)
- Pripremljen je plan za obnovu železnice na Kosovu, koji predviđa njenu komercijalizaciju (BKK 2001)
- Prištinski aerodrom otpočeo je sa radom 2000. godine. Aerodrom ima prihode od letova i robe transportovane sa njega. Na aerodromu trenutno ima do 10 letova dnevno (BKK 2001)

## *Interesi Kosova*

- Na Kosovu funkcioniše 110 pošta. Mogu se poslati pisma do 2 kg i paketi do 20 kg. Od 22. februara vrši se raspodela licnih dokumenata, a do sada je poslato oko 700. 000. Pošte primaju uplate za putna dokumenta. (Pošte i telekomunikacije na Kosovu)
- Telefonske linije funkcionišu sa 120. 000 brojeva, a cilj je cifra od 450. 000. 365 telefonskih kabina će biti uskoro postavljeno u glavnim javnim oblastima Kosova. (UNMIK Odeljenje za rekonstrukciju)



## ADMINISTRATIVNE I OPERACIONE AKTIVNOSTI CARINA

Veoma malo učesnika na sastancima zajednica navelo je ovu oblast. Samo su u opštinama na severnoj strani Ibra, administrativne i operativne aktivnosti carine istaknute kao interes, pošto su Ujedinjene nacije uvele carinu za robu ulazi na Kosovo.

Većina Srba sa severnog Kosova nije pozdravila ovu odluku, ali ljudi iz Leška, u blizinu Leposavića, uviđaju i pozitivne strane: “Poslednje promene u carinskoj i poreskoj politici bi mogle da pomognu razvoj lokalne i regionalne ekonomije, pre nego što mogu da predstavljaju smetnju za razvoj. Treba nam bolji poreski sistem za robu koja se prevozi, što će nam pomoći da ekonomski opstanemo, ali i da ostvarimo pristup mikro-kreditima. Moramo da pregovaramo oko boljih uslova uvoza i izvoza robe i usluga. Ljudi moraju da budu uključeni u proces odlučivanja. Ne treba da se suprostavljamo preduzetim merama već da tražimo idealna rešenja za zajednicu.”

Seljani iz sela Sočanica kraj Leposavića kažu da “novi sistem carina i poreza, uticao je na političku svest ljudi”. Oni predlažu: “Prilagođavanje novog sistema poreza ljudskim potrebama i pravima” i “upotrebu drugih vidova protesta umesto izražavanja netadovoljstva blokiranjem puteva.” Ljudi iz Sočanice žele užu saradnju sa zvaničnicima i traže od njih da “učestalije posete pre donošenja odluka”.

Za jednog 41-godišnjaka iz Peći, operativne i administrativne aktivnosti carina imaju cilj da “zaštite kosovske proizvode”.

---

### Podatak

---

Centralna uprava prihoda prikuplja 10% carine na uvoz skoro sve robe (humanitarna roba predstavlja jedan od nekoliko izuzetaka). Prihod se ubira od 15 vrsta robe od 10% za bezalkoholna pića do 50% za gorivo i alkohol.

## LOKALNA ADMINISTRACIJA

*“Oni su ti koji moraju najbolje da poznaju naše potrebe.”*

Jedan mladic iz Prištine

Opštinska administracija je deo Vlade, koji je najbliži ljudima, ali i pored toga, mali broj ljudi je zainteresovan za to. Oni koji naglašavaju odgovornosti lokalne administracije i imaju veoma razvijen osećaj za građansko učešće. Npr. grupa iz sela Vračevo (pored Leposavića) smatra: “Lokalna administracija treba da obuhvati sve zajednice u svi procesima odlučivanja i mora da obetbedi institucionalnu i finansijsku podršku njihovih ideja i inicijativa”

“Lokalna administracija treba direktno i aktivnije da uključi građanime u proces demokratizacije. Administracija mora intenzivnije da saraduje sa građanima.”

Advokat iz Kosovske Kamenice želi moderniju i aktivniju administraciju: “Naša lokalna administracija treba da se angažuje na traženju radnih mesta. Ona treba da pokrene privatizaciju, davanjem kredita ljudima, kao što mora da pokaže više prilagodljivosti i efikasnosti”.

---

### Podaci o službi javne administracije

---

- Na osnovu međunarodne pomoći hitnosti većina kompanija za prikupljanje smeća snabdevene su potrebnim vozilima i dovoljnim brojem kontejnera koji omogućavaju redovno prikupljanje smeća. (UNMIK Odeljenje za rekonstrukciju)
- Količina uvezene električne energije u oktobru 2000 (280. 000 mwh) je dvostruko veća u poređenju sa oktobrom 1999 (160. 000 mwh) i pored toga program opravljavanja sistema električne energije nastaviće se i Kosovu, dok će Kosovo i dalje uvoziti električnu energiju (UNMIK Odeljenje za rekonstrukciju)
- Opravljen je vodovod u Badovcu kao i zamenjeno je 13 opštinskih pumpi. (UNMIK Odeljenje za rekonstrukciju) Pošto postoji dovoljno vode, svi nedostaci su izazvani pogrešnom upotrebom pijaće vode i oštećenjima vodovodne mreže.
- Sistem kanalizacije na Kosovu je nerazvijen, i u mnogim mestima ne postoji (Izveštak CIMIC, Juli 2001)

## TURIZAM

Turizam je označen kao prioritet na nakoliko sastanaka zajednica. Uzrok toga može da bude i činjenica da su sastanci održavani tokom letnje sezone. Kosovo ima veoma malo mogućnosti za turizam. Roditelji ne znaju gde da provedu odmore ili vikende sa svojom decom. Većina ne može da otputuje u inostranstvo zbog finansijskih uslova i dokumenata ili vize, koji su im potrebni. Zbog toga je postoji potreba za stvaranjem turističkih ponuda za odmor na Kosovu, radom na “vanrednoj lepoti oblasti Dečana”, kako sa zadovoljstvom kaže jedan ondašnji stanovnik, ili što predlaže 34-godišnji mehaničar iz Srbije da “radimo naporno, akko bi Kosovo učinili lepšim”.

I, ko zna, možda će jednoga dana neki stranci doći da otkriju prirodne lepote Kosova?



## BUDUĆNOST KOSOVA

*“Demokratija i struja.”*

22-godišnji student iz Lipljana

U toku sastanaka zajednica, učesnici su zamoljeni da izraze svoje mišljenje u vezi sa budućnošću Kosova. Postavljena su im sledeća pitanja: “Šta mislite da ljudi sa Kosova i njihove vođe treba da završe u narednih pet godina?”, i “Kako se to može postići?”

### Nezavisnot

Tako kao što je i očekivano, većina kosovskih Albanaca je odgovorila da u roku od pet godina žele nezavisno Kosovo. Stanovnici sela Hani i Elezit (blizu Kačanika) govore u ime svih kad kažu: “Mi ćemo biti spremni i sposobni da postignemo sve odjednom čim dobijemo nezavisnost.”. Za mnoge učesnike samostalnosti znači “biti član Nato i Evropske Zajednice”, “imati adekvatan Ustav”, “postići ekonomski napredak”, “dati svima ista prava”, kao i “obezbeđivanje sigurnosti i bezbednosti za sve zajednice”.

Odgovor na pitanje o tome kako se može postići nezavisnost Kosova je bio “napornim radom” i “ako smo ujedinjeni”. “Narod i lideri Kosova postićiće samostalnost za najviše 5 godina, to se može ostvariti samo neumornim radom.”, mišljenje je 19-godišnje devojke iz Mališeva. “Narod i lideri Kosova moraju Kosovo da učine stabilnim i nezavisnim”, misli jedan ekonomista iz Gnjilana.

Mlada generacija, poput 19-godišnjaka, auto-mehaničara iz Lipljana, želi da se nezavisnost postigne “mirnim putem” i to vidi kao sredstvo postizanja “boljeg razvoja”.

Učesnici su se izrazili mišljenje da ih ostale države nadgledaju, i zato treba da pokažu svetu da su Kosovo i narod Kosova spremni za takav korak. “Moramo da dokažemo svetu da smo sposobni da upravljamo nezavisno i da poštujemo ljudska prava.”, smatra 18-godišnjak iz Prizrena. 23-godišnjak, tehničar iz Uroševca, ubeđen je: “Kosovo mora da ubedi svet da smo sposobni za nezavisnost i poštovanje ljudskih prava.”

Nekolicina njih je zabrinuta da su političari Kosova pod visokim prismotrom od stranaca i da ih to često usmereva u pravcu koji ne predstavlja njihove ideje niti ideje njihovih pristalica. Student iz Kačanika nije usamljen kad kaže da “ne bi trebalo vršiti pritisak sa strane na političare, već da teže nezavisnosti”.

Većina učesnika misli da za postizanje samostalnosti, ne samo što narod treba



da bude ujedinjen, već i političke partije moraju da budu ujedinjene i ostvare ovaj cilj. (student iz Lipljana)

Nezavisnost nije skupa. 97-godišnji penzionisani učitelj iz Sibovca, kod Podujeva želi “nezavisnost bez enklava”

### **Ista prava za sve**

Skoro na svim sastancima zajednica, na kojima su učestvovali Albanci, najmanje jedan učesnik je rekao da bi nezavisno Kosovo moralo da svima garantuje ista prava, bez obzira na njihovu pripadnost, versku ili nacionalnu. “Moramo da dokažemo svetu da smo u stanju da razvijemo demokratiju i održimo je. Moramo da stvorimo državu u kojoj će svi imati jednaka prava”, izjavljuje jedan mladi apotekar iz Prištine. 37-godišnji radnik je jedan od retkih, koji na pitanje “šta treba postići u narednih 5 godina?”, odgovora jednostavno “Ljudska prava za sve!”.

“Kosovo mora da poštuje prava manjina. Nove generacije svih zajednica sa Kosova, moraju da imaju budućnost ovde.”, kaže medicinska sestra iz Uroševca.

### **Etničke zajednice**

Za nealbanske zajednice pitanja “Šta mislite da ljudi sa Kosova i njihove vođe treba da završe u narednih pet godina?” i “Kako se to može postići?”, su dobila mnogo različitih odgovora. Glavni ciljevi, koje treba ostvariti u narednih pet godina, za nealbance su sigurnost i mir za sve, kao i sloboda kretanja.

Zahtev jednog 20- godišnjaka iz Štrpca, automehaničara, je jednostavno “da sve ljudi mogu slobodno da izađu iz svojih kuća”, a mladi policajac, takođe iz Štrpca, traži da “članovi svih zajednica budu slobodni i da imaju mogućnosti da žive slobodno na Kosovu, kao i da slobodno putuju po celoj teritoriji Kosova”.

“Potičari Kosova moraju da obezbede mesto koje ce manje ličiti na zatvor. Kako? Nema ideju”, kaže 23-godišnji student umetnosti.

Jedan od ciljeva srpske zajednice je u predstojećih 5 godina, jeste povratak svih raseljenih stanovnika na Kosovo. Ovaj zahtev se mogao često čuti na sastancima.

Nekolicina smatra da je to ili izvan njihovih mogućnosti ili su preumorni da daju svoj doprinos političkom mišljenju ili procesima donošenja odluka. “Neka političari sednu zajedno i reše ove probleme”, kaže mladi učitelj iz Štrpca. No, sa druge strane, ljudi nemaju poverenja da sve odluke prepuste političarima. “Stepen političke odgovornosti je veoma nizak, hrabrost političara je takođe veoma mala. Mi treba da vodimo njih i javno mnjenje. i pored toga mislim da Kosovo nakon pet godina neće ličiti na današnje Kosovo”, smatra advokat iz Globočice blizu Dragaša.

“Što se tiče Srba sa Kosova, nema nade za bolji život.” Ne znamo koliko ljudi podržava ovo mišljenje jednog srpskog nastavnika Srba, al na sastancima su dominirale optimističke ideje. Mržnju treba zaboraviti i “ne treba tražiti neprijatelje među drugima, već u nama samima”, ističe jedan drugi nastavnik. “Pre svega, dobro je da se trudimo da ponovo živimo zajedno. Ako nemamo garancije za našu bezbednost, mi, makar, moramo da dođemo do nekog dogovora, kako bi imali svoj siguran kutak, da možemo mirno da spavamo i da, konačno, okupimo naše porodice, koje su razbacane na sve strane”, kaže 51-godišnja medicinska sestra iz Štrpca.

Manjine Kosova od buduće Vlade očekuju “da će se odnositi na isti način prema svakom stanovniku Kosova, da će osuditi ekstrmiste i ukloniti oružje

sa Kosova, da, putem poslova, uspostavi ekonomsku saradnju između različitih zajednica”, predloži su jednog 44-godišnjaka.

Mehaničar iz Srpskog dela Orahovca ne traži ništa više od “mira za sve” a “u narednih pet godina ratne rane će biti zalečene i ljudi će se vratiti normalnom životu”.

“Pre svega, sve zajednice moraju da rade na uspostavljanju boljih međuetničkih odnosa na Kosovu. Kako? Postepeno, možda na početku pomoću medija, insistirajući na međuetničkoj toleranciji”, predlaže mladić zaposlen u KFOR-u u Štrpcu.

### **Kosovo i Savezna Republika Jugoslavija**

Bez sumnje, za mnogo Srba sa Kosova veze Srbijom ili Jugoslavijom su i dalje jake i, kao što 46-godišnji inženjer želi “da svi političari tade na pojačavanju odnosa Kosova i SRJ” i “iskoriste narednih pet godina i objasne Albancima da je život u okviru SRJ moguć, ako se poštuju zakoni.” “Zato reintegracija Kosova i Metohije u politički, kulturni i druge životne sfere, mora biti postignuta demokratskim sredstvima,” kaže jedan 26 godišnji nastavnik istorije.

U Globočici (Dragaš), zajednica želi da status Kosova bude “konačno određen” i putem procesa odlučivanja, lideri će “razmotriti regionale posledice”, ističe jadna lekarka. “Ukoliko je konačni status Kosova multi etnička država, i na Kosovu zavladaju red i mir, i ljudi počnu da žive zajedno, onda će to usmeriti Kosovo ka Evropi”, snažno je uverenje studenta medicine Goranca. Jedna medicinska sestra želi da se, u narednih pet godina na Kosovu postignu “Potpuna demokratizacija društva, poštovanje ljudskih prava, osećaj bezbednosti, prava i mogućnost zaposlenja za sve ljude, kao i mogućnosti za školovanje dece.”

Jedan građanin iz Broda poziva građane i političare: “ne gubite vreme i energiju u haosu. Mirna koegzistencija, Pravo na rad, sloboda kretanja i obrazovanja, to je ono što nam je potrebno!”.

Jedan radnik iz Dragaša kaže: “Ukoliko ljudi Kosova imaju poverenje, tada je put do postizanja ovog cilja kratak.”

### **Ekonomski razvoj**

Kada se priča o budućnosti Kosova, nisu svi učesnici zainteresovani samo za politička pitanja. Veoma često trenutna ekonomska situacija određuje prioritete. Ista stvar preokupira i 70-godišnjeg penzionera iz Rečana (Prizren), koji kaže da se u narednih 5 godina bilo bi dobro “ostvariti bolji životni standard koji bi svima garantovao pristojan život.” Jedan stariji čovek iz sela Sibovca kod Podujeva, je siguran da “političari moraju mnogo da rade na razvoju zemlje, kako bi Kosovo učinili nezavisnim od inostranih donatora.”

Agronom iz Kačanika želi da se “u narednih 5 godina reši problem nezaposlenosti, da se obnovi infrastruktura i da se penzionerima obezbede penzije. U isto vreme on želi da ovo bude mesto u kom vladaju zakon i red”. Za jednog 19-godišnjaka studenta iz Prizrena, od posebne važnosti je “razvoj industrije, spoljne trgovine, obrazovanja i nauke, uporedo sa razvojem ostalih institucija, što bi nas odvelo u pravcu jedne pravedne vladavine.”

Jedna 24-godišnja sekretarica iz Kačanika kaže: “Ja mislim da bi narod Kosova i njegove vođe, u bliskoj budućnosti, trebalo da se skoncentrišu na opravku puteva, da naprave parkove i dobar sistem kanalizacije, kao i da obezbede struju za sve”. Seljnin iz Prapočana (Dečani) nada se da “ekonomski napredak neće ostati samo san za Kosovo.”

# Priznanje

Ova brošura je, najvećim delom, proizvod rada službenika Odeljenja za demokratizaciju koji saraduje sa predstavništvima i regionalnim centrima OEBS-a. Mnogo lokalnih nevladinih Organizacija, grupa građana i drugih organizacija je dalo svoj doprinos na sastancima zajednica i u pronalaženju podataka. Želimo svima da se zahvalimo i unapred se izvinjavamo ukoliko smo nekog izostavili. Zahvaljujemo se:

Piteru Kolijeru, za doprinos u pokretanju projekta  
UNMIK/IAS odeljenjima za: omladinu i sport, kulturu, zdravlje i socijalnu pomoć, rad i zaposlenje, poštu i telekomunikacije  
Centralnoj upravi prihoda  
UNMIK policiji  
Karabinjerima, multinacionalnoj specijalnoj jedinici  
Međunarodnoj organizaciji za migracije  
Društvu “Majka Tereza”  
Handikosu  
Seoskoj grupi maldih iz prištine  
Ženskim NVO iz Podujeva  
Ženskoj NVO “Liria” iz Suve Reke  
Ženskoj NVO “QMGF” iz Suve Reke  
NVO “Ekonomski oporavak poljoprivrede” iz Suve Reke  
NVO “Legenda” iz Vitine  
NVO “Arberia” iz Istoka  
NVO “Amica” iz Orahovca  
NVO “Maltesser” iz Uroševca  
Omladinskom centru Uroševca  
NVO “Žene u akciji” iz Kačanika  
“Agroklina” iz Kline  
Ženskoj grupi “Vicianet” iz Vučitrna  
Udruženju poljoprivrednika “Viktoria Ko” iz Prapačana (Dečani)  
Udruženju žena “Besa” iz Dečana  
Centru za profesionalnu obuku žena iz Đakovice  
“Jeta Ime” iz Đakovice  
Centru za zaštitu žena i dece, sa sedištem u Đakovici  
Poslovnom udruženju žena, Đakovica  
Veću mladih Kosovaca, Đakovica  
Višenacionalnoj grupi, Đakovica  
Veću studenata, Đakovica